

MICHAŁ BIAŁKOWSKI

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

białkowski@umk.pl

ORCID: orcid.org/0000-0001-5215-1271

OJCIEC I PASTERZ. DZIAŁALNOŚĆ PRYMASA POLSKI STEFANA WYSZYŃSKIEGO NA FORUM KOMISJI/RADY GŁÓWNEJ EPISKOPATU POLSKI (1949–1953, 1956–1981)¹

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/SPLP.2021.003>

Streszczenie

Kardynał Stefan Wyszyński odegrał kluczową rolę w powojennych dziejach Kościoła katolickiego w Polsce. Po nominacji prymasowskiej, w latach 1949–1953 i 1956–1981 pełnił funkcję przewodniczącego Konferencji Episkopatu Polski. Stał również na czele Komisji (od 1969 r.) Rady Głównej Episkopatu Polski – gremium będącego prezydium polskiego episkopatu. Do najważniejszych zadań Komisji/Rady Głównej Episkopatu Polski w okresie przewodniczenia kardynała Stefana Wyszyńskiego wskazać należy: 1) opracowywanie projektów, schematów i wytycznych do listów pasterskich i innych publicznych wystąpień Kościoła katolickiego; 2) analizę aktualnej sytuacji Kościoła katolickiego; 3) koordynację prac innych komisji i podkomisji episkopatu.

Uwzględniając – wynikające z ówczesnej sytuacji społeczno-politycznej – podstawowe kierunki pracy polskich hierarchów, określić można zagadnienia pozostające ściśle w gestii samego przewodniczącego Komisji/Rady Głównej Epi-

¹ Zagadnienie to zostało podjęte po raz pierwszy w polskiej historiografii kościelnej w artykułach: M. Białkowski, *Prymas Polski Kardynał Stefan Wyszyński jako przewodniczący Komisji/Rady Głównej Episkopatu Polski (1949–1953, 1956–1981)*, w: *Kardynał Stefan Wyszyński. Droga życia i posługi pasterskiej*, red. R. Czekalski, Warszawa 2021, s. 263–290; tenże, *Prymas Polski kard. Stefan Wyszyński jako przewodniczący Komisji/Rady Głównej Episkopatu Polski (1949–1953, 1956–1981)*, w: *Prymas i Papież. Studia poświęcone prymasowi Stefanowi Wyszyńskiemu i papieżowi Janowi Pawłowi II*, red. M. Białkowski, W. Rozyńkowski, Toruń 2021, s. 11–34. Niniejszy tekst jest znacznie poszerzoną i zmienioną wersją wcześniejszych publikacji.

skopatu Polski. Kardynał Stefan Wyszyński osobiście odpowiadał za: 1) wyznaczenie głównych kierunków i treści nauczania pasterskiego; 2) kształtowanie stosunków z władzami PRL; 3) prowadzenie polityki personalnej episkopatu w zakresie nominacji biskupich; 4) inspirowanie zmian struktury organizacyjnej, celów, zadań i statusu prawnego Konferencji Episkopatu Polski.

Problematyka ta rozwinięta została w dalszej części rozważań, choć podkreślić należy, że nie wyczerpuje ona bogatego katalogu spraw, jakie spoczywały na przewodniczącym Komisji/Rady Głównej Episkopatu Polski. Poza omawianym obszarem pozostały m.in.: 5) koordynacja kontaktów ze Stolicą Apostolską i zagranicznymi konferencjami episkopatów oraz 6) szczegółowy nadzór nad procesem recepcji oraz wdrażania uchwał Soboru Watykańskiego II.

Wkład kardynała Stefana Wyszyńskiego w prace Komisji/Rady Głównej Episkopatu Polski pozostaje wciąż zagadnieniem domagającym się całościowego, pełnego i wnikliwego opracowania. Nie sposób bowiem zrozumieć procesów zachodzących w Kościele katolickim w Polsce oraz w jego relacjach z państwem komunistycznym bez tej fundamentalnej wiedzy.

Słowa kluczowe: *Kardynał Stefan Wyszyński; Prymas Polski; Episkopat Polski; Komisja Główna/Rada Główna Episkopatu Polski; Konferencja Episkopatu Polski; Kościół katolicki w PRL*

A FATHER AND A SHEPHERD. ACTIVITIES OF CARDINAL STEFAN WYSZYNSKI, THE PRIMATE OF POLAND, AT THE POLISH BISHOPS' CONFERENCE MAIN COMMITTEE

Abstract

Cardinal Stefan Wyszyński played a crucial role in the post-war history of the Catholic Church in Poland. Having been appointed the Primate he was a chairman of the Bishops Conference from 1949 till 1953 and from 1956 till 1981. Since 1969 he also chaired the Main Committee, i.e. the „presidium” of the Bishops Conference. Its tasks included: *i*) development of projects, drafts and guidelines to pastoral letters and other public addresses of the Catholic Church; *ii*) analysis of the current situation of the Church; *iii*) coordination of works of other committees and sub-committee.

Taking into account basic the social and the political situation in those times, one must not ignore the issues being sole personal responsibility of the Chairman. Cardinal Stefan Wyszyński managed personally: *i*) main directions and contents for pastoral teaching; *ii*) relationships with the authorities of the Polish People's Republic; *iii*) episcopal appointments; *iv*) organisational reforms, structure, objec-

tives, and the legal status of the Bishops Conference. Although these topics are discussed in the paper, it ought to be borne in mind that this list does not include all the issues the Chairman was dealing with. These include: v) foreign relations and vi) reception and implementation of the Vatican II in Poland.

Cardinal Stefan Wyszyński's contribution to the works of the Main Committee still is a question requiring much comprehensive, complete and exhaustive study. However, it is not possible to understand the processes taking place in the Catholic Church in Poland and in its relations with the Communist state without making such inquiries.

Keywords: *Cardinal Stefan Wyszyński; Primate of Poland; Polish Bishops Conference; Main Committee of the Polish Bishops Conference; Catholic Church in the Polish People's Republic*

Osoba Prymasa Polski kardynała Stefana Wyszyńskiego ma kluczowe znaczenie dla zrozumienia dziejów Kościoła katolickiego w Polsce w drugiej połowie XX wieku². Zapoczątkowane bezpośrednio po śmierci hierarchy badania nad jego życiem, działalnością i nauczaniem uległy – w ostatnich latach – znacznemu rozwojowi i przyspieszeniu. Wiele aspektów wymaga jednak nie tylko pogłębienia czy uzupełniania, ale wręcz podjęcia badań podstawowych. Do takiej grupy zaliczyć należy bezsprzecznie problematykę przywództwa kardynała Stefana Wyszyńskiego w episkopacie, analizowanego w perspektywach:

- godności i uwarunkowań prawnych Prymasa Polski³, urzędu przewodniczącego Konferencji Episkopatu Polski oraz przewodniczącego Komisji/

² Pisał o tym, w swoim fundamentalnym tekście kardynał K. Wojtyła, *Znaczenie Kardynała Stefana Wyszyńskiego dla współczesnego Kościoła*, „Zeszyty Naukowe KUL” XIV (1971), nr 3 (55), s. 19–37.

³ Kwestie te poruszane były m.in. w publikacjach: B. Kumor, *Prymas Kościoła katolickiego w Polsce, znaczenie i rola w dziejach Polski*, „Śląskie Studia Teologiczno-Historyczne” 1983, t. 16, s. 157–169; *Prymasostwo i prymasi w dziejach narodu polskiego*, red. W. J. Wysocki, Warszawa 2002; J. Krukowski, *Uprawnienia nadzwyczajne Stefana Wyszyńskiego, Prymasa Polski, wobec zagrożeń Kościoła ze strony reżimu komunistycznego*, „Studia Prymasowskie” 5 (2011), s. 29–42; *Dzieje prymasostwa polskiego*, red. Ł. Krucki, Gniezno 2017; K. Śmigiel, *Prymasostwo polskie. Instytucja, prymasi, dokumenty*, Warszawa 2018; *Uprawnienia wyjątkowe prymasa Stefana Wyszyńskiego. Wybór dokumentów 1948–1979*, wybór i oprac. K. Śmigiel, P. Lewandowski, Pelplin 2020.

Rady Głównej Episkopatu Polski⁴, lidera polskich biskupów – ojców Soboru Watykańskiego II⁵;

- relacji pomiędzy kardynałem Stefanem Wyszyńskim a pozostałymi członkami episkopatu;
- wpływu i roli kardynała Stefana Wyszyńskiego na prace komisji specjalistycznych episkopatu;
- kształtowania przez kardynała Stefana Wyszyńskiego polityki kadrowo-personalnej episkopatu⁶.

Niniejszy przyczynek ma wypełnić wyraźną lukę dotyczącą działalności Prymasa Tysiąclecia na forum Komisji/Rady Głównej Episkopatu Polski. Przedstawione zostaną główne obszary zaangażowania przewodniczącego Komisji/Rady Głównej Episkopatu Polski oraz jego współdziałanie z pozostałymi członkami. Podstawę źródłową stanowi najważniejsza kolekcja dotycząca tej tematyki: Protokoły Komisji/Rady Głównej Episkopatu Polski. Dokumenty przechowywane są w Archiwum Archidiecezjalnym Warszawskim, zespół Sekretariatu Prymasa Polski, dział Episkopat Polski i zostały udostępnione dzięki specjalnej zgodzie kardynała Kazimierza Nycza, arcybiskupa metropolity warszawskiego.

⁴ Najważniejsze opracowania dotyczące tego zagadnienia: Z. Choromański, *Z dziejów i prac Konferencji Episkopatu Polski*, „Ateneum Kapłańskie” 1966, nr 16, s. 162–163; J. Żaryn, *Dzieje Konferencji Episkopatu Polski w zarysie (1919–1945–1989–2000)*, w: *Komunikaty Konferencji Episkopatu Polski 1945–2000*, Warszawa–Poznań 2006, s. 9–45; J. M. Dyduch, *Kształt prawny Konferencji Episkopatu Polski*, „Prawo Kanoniczne” 2013, nr 2 (56), s. 3–15; M. Stępień, *Pozycja prawna Konferencji Episkopatu Polski. Studium prawno-historyczne*, Łomża 2014; R. Łatka, *Episkopat Polski wobec stosunków państwo-Kościół i rzeczywistości społeczno-politycznej PRL 1970–1989*, Warszawa 2019; *100-lecie Konferencji Episkopatu Polski. Księga Jubileuszowa*, red. A. Miziński, Kielce 2019.

⁵ Problematykę omawiali: M. Rola, *Wkład kard. Stefana Wyszyńskiego w prace Soboru Watykańskiego II*, „Warszawskie Studia Teologiczne” III/1985/1990, s. 54–74; *Stefan Kardynał Wyszyński Prymas Polski, ojciec Soboru Watykańskiego II 1962–1965. Wybór dokumentów*, oprac. S. Wilk, A. Wójcik, Lublin 2013; M. Białkowski, *Protokoły konferencji polskich ojców soborowych. Zbiór dokumentów 1962–1965*, Lublin 2019; idem, *Polscy ojcowie Soboru Watykańskiego II. Wstęp do badań nad episkopatem Kościoła katolickiego w PRL w latach sześćdziesiątych XX wieku*, „Nasza Przeszłość. Studia z dziejów Kościoła i kultury katolickiej w Polsce”, t. 132: 2019, s. 269–315; tenże, *Prymas Stefan Wyszyński i Episkopat Polski na Soborze Watykańskim II* [w druku].

⁶ Zob. M. Białkowski, *Okoliczności i przebieg nominacji biskupiej Karola Wojtyły w świetle zapisów „Pro memoria” kardynała Stefana Wyszyńskiego oraz materiałów Archiwum Archidiecezjalnego Warszawskiego* [w druku].

1. POWSTANIE, SKŁAD I KOMPETENCJE KOMISJI/RADY GŁÓWNEJ EPISKOPATU POLSKI

Tradycja istnienia swoistego prezydium Konferencji Episkopatu Polski sięga marca 1919 roku, gdy powołano do istnienia Komitet Biskupów. Wbrew nazwie, organ ten nie składał się jednak z biskupów. Jego skład tworzyli czterej ordynariusze arcybiskupi, którym przewodniczył Prymas Polski⁷. Po zakończeniu drugiej wojny światowej podobne gremium utworzono w październiku 1945 roku, podczas obrad 1. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski na Jasnej Górze 3–4 października 1945 roku⁸. Biskupi utworzyli wówczas Komisję Główną Episkopatu Polski⁹. W tym czasie jej członkami byli: Prymas Polski kardynał August Hlond (przewodniczący), kardynał Adam Stefan Sapieha, arcybiskup Eugeniusz Baziak, arcybiskup Walenty Dymek, arcybiskup Romuald Jałbrzykowski, biskup Włodzimierz Jasiński oraz biskup Zygmunt Choromański¹⁰. Ten ostatni podczas posiedzenia Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski 8–10 września 1946 roku został zatwierdzony na stanowisko sekretarza generalnego Konferencji Episkopatu Polski¹¹.

Zasadnicze zmiany w składzie Komisji Główniej Episkopatu Polski nastąpiły 23 lutego 1949 roku, gdy jej przewodniczenie objął nowy Prymas Polski arcybiskup gnieźnieński i warszawski Stefan Wyszyński. Był to zarazem początek działalności hierarchy na forum tego gremium¹². Doszło również do kolejnych istotnych zmian. Miejsce arcybiskupa Włodzimierza Jasińskiego – 29 lipca 1949 roku – objął nowy ordynariusz łódzki biskup Michał Klepacz. Dodatkowo do Komisji Główniej włączeni zostali ordynariusz płocki Tadeusz Paweł Zakrzewski i ordynariusz kielecki biskup Czesław Kaczmarek¹³.

Podczas posiedzenia 9 lutego 1953 roku skład Komisji Główniej został poszerzony o kolejnych dostojników: Franciszka Bardę i Franciszka Jopa. Tworzyli ją zatem: Prymas Polski kardynał Stefan Wyszyński (przewodniczący), arcybiskup Eugeniusz Baziak, arcybiskup Walenty Dymek, arcybiskup Romuald Jałbrzykowski, biskup

⁷ S. Wilk, *Episkopat Kościoła katolickiego w Polsce w latach 1918–1939*, Warszawa 1992, s. 61, 73–74, 79–80.

⁸ AAG, Acta Hlondiana, oprac. S. Kosiński, Protokół Konferencji Episkopatu Polskiego odbytej dnia 3–4 października 1945 r. w Częstochowie, Częstochowa, 3–4 X 1945 r.

⁹ T. P. Zakrzewski, *Wspomnienia*, wydał i oprac. M. M. Grzybowski, Ciechanów-Płock 2016, s. 317–318.

¹⁰ M. Stępień, *Pozycja prawna Konferencji Episkopatu Polski. Studium prawno-historyczne*, Łomża 2014, s. 29.

¹¹ M. G. Smoliński, *Biskup Negocjator Zygmunt Choromański (1892–1968). Biografia niepolityczna?*, Warszawa 2014, s. 59.

¹² AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4/4, k. 1–2, Protokół KGEP, Warszawa, 23 II 1949 r.

¹³ K. Gruczyński, *Biskup Michał Klepacz 1893–1967*, Łódź 1993, s. 274.

Franciszek Barda, biskup Zygmunt Choromański, biskup Czesław Kaczmarek, biskup Franciszek Jop, biskup Piotr Kałwa, biskup Michał Klepacz i biskup Tadeusz Paweł Zakrzewski. Warto dodać, że dwaj hierarchowie – arcybiskup Eugeniusz Baziak oraz biskup Czesław Kaczmarek – nie mogli z powodu aresztowania bądź internowania wykonywać obowiązków wynikających z członkostwa w Komisji Głównej¹⁴.

W lutym 1959 roku skład Komisji Głównej uległ kolejnej zmianie i zasiadali w niej wówczas: Prymas Polski kardynał Stefan Wyszyński (przewodniczący), arcybiskup Antoni Baraniak, arcybiskup Eugeniusz Baziak, biskup Franciszek Barda, biskup Zygmunt Choromański, biskup Franciszek Jop, biskup Czesław Kaczmarek, biskup Piotr Kałwa, biskup Michał Klepacz, biskup Bolesław Kominek i biskup Tadeusz Paweł Zakrzewski¹⁵. Sześć lat później w skład Komisji Głównej wchodził: Prymas Polski kardynał Stefan Wyszyński (przewodniczący), arcybiskup Antoni Baraniak, arcybiskup Bolesław Kominek, arcybiskup Karol Wojtyła, biskup Zygmunt Choromański, biskup Bronisław Dąbrowski, biskup Franciszek Jop, biskup Piotr Kałwa oraz biskup Michał Klepacz¹⁶. Warto w tym miejscu dodać, że kardynał Stefan Wyszyński miał zasadniczy wpływ na uzupełnianie składu Komisji/Rady Głównej Episkopatu Polski. Tak było m.in. w czerwcu 1962 roku, gdy na wniosek Prymasa Polski dokooptowany został biskup Bronisław Dąbrowski¹⁷.

Według zestawienia ze stycznia 1970 roku Radę Główną Episkopatu Polski – która na mocy *Statutu Konferencji Episkopatu Polski* z 15 marca 1969 roku zastąpiła Komisję Główną – tworzyli: Prymas Polski kardynał Stefan Wyszyński (przewodniczący), kardynał Karol Wojtyła (wiceprzewodniczący), arcybiskup Antoni Baraniak, arcybiskup Bolesław Kominek, biskup Bronisław Dąbrowski, biskup Franciszek Jop, biskup Piotr Kałwa, biskup Józef Rozwadowski, biskup Ignacy Tokarczuk¹⁸. Jednocześnie po śmierci biskupa Zygmunta Choromańskiego – od stycznia 1969 roku – funkcję sekretarza generalnego Konferencji Episkopatu Polski pełnił biskup Bronisław Dąbrowski¹⁹.

Spore zmiany w składzie Rady Głównej spowodowane były śmiercią, 10 marca 1974 roku, kardynała Bolesława Kominka²⁰. Wobec działań władz państwowych

¹⁴ AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4/8, k. 16, Protokół KGEP, Warszawa, 9 II 1953 r.

¹⁵ AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4/183, k. 100, Komisje uzupełnione, 19 II 1959 r.

¹⁶ M. Stępień, *Pozycja prawna Konferencji Episkopatu Polski. Studium prawnohistoryczne*, s. 30.

¹⁷ AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4/17, k. 12, Protokół KGEP, Warszawa, 13 VI 1962 r.

¹⁸ AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4/246, k. 28, Organa Konferencji Episkopatu Polski, stan na 16 I 1970 r.; AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4/247, k. 30, Organa Konferencji Episkopatu Polski, stan na 16 I 1970 r.

¹⁹ P. Nitecki, *Biskupi Kościoła katolickiego w Polsce. Słownik biograficzny*, Warszawa 1992, s. 45.

²⁰ M. Białkowski, *Rzecznik Kościoła katolickiego na Ziemiach Zachodnich i Północnych. Działalność Bolesława Kominka na forum Konferencji Episkopatu Polski i jej komisji (1956–1974)*, „Przegląd Zachodni” nr 3, 2019, s. 89–128.

uniemożliwiających powołanie nowego metropolity wrocławskiego²¹, rok po zgonie arcybiskupa wrocławskiego w marcu 1975 roku, w Radzie Głównej zasiadali: Prymas Polski kardynał Stefan Wyszyński (przewodniczący), kardynał Karol Wojtyła (wiceprzewodniczący), arcybiskup Antoni Baraniak, biskup Bronisław Dąbrowski, biskup Franciszek Jop, biskup Józef Rozwadowski, biskup Władysław Rubin (gość), biskup Jerzy Stroba, biskup Ignacy Tokarczuk²². Po objęciu rządów w archidiecezji wrocławskiej przez arcybiskupa Henryka Gulbinowicza i jego wejściu w skład Rady Głównej – w lutym 1976 roku – jej członkami byli: Prymas Polski kardynał Stefan Wyszyński (przewodniczący), kardynał Karol Wojtyła (wiceprzewodniczący), arcybiskup Antoni Baraniak, arcybiskup Henryk Gulbinowicz, biskup Bronisław Dąbrowski, biskup Franciszek Jop, biskup Józef Rozwadowski, biskup Władysław Rubin (gość), biskup Jerzy Stroba, biskup Ignacy Tokarczuk²³. W listopadzie 1976 roku włączono w skład Rady Głównej biskupa Lecha Kaczmarka, zaś biskup Władysław Rubin stał się jej pełnoprawnym członkiem²⁴.

Ostatnia znacząca zmiana składu Rady Głównej za życia Prymasa Tysiąclecia nastąpiła po wyborze metropolity krakowskiego kardynała Karola Wojtyły na Stolicę Apostolską²⁵. Już podczas posiedzenia Rady Głównej 6 lutego 1979 roku włączony został w jej skład nowy metropolita krakowski – arcybiskup Franciszek Macharski²⁶. Całościowo organy episkopatu odnowiono podczas posiedzenia 172. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski, 27 lutego 1980 roku. Do Rady Głównej weszli wówczas – jako członkowie stali – Prymas Polski kardynał Stefan Wyszyński (przewodniczący), kardynał Franciszek Macharski (wiceprzewodniczący), arcybiskup Henryk Gulbinowicz, arcybiskup Jerzy Stroba, biskup Bronisław Dąbrowski. Natomiast z wyboru – biskup Ignacy Tokarczuk, biskup Lech Kaczmarek, biskup Bolesław Pylak, biskup Józef Rozwadowski²⁷.

Zgodnie z kompetencjami przyznanymi Komisji/Radzie Głównej Episkopatu Polski, organ ten miał usprawnić działalność Konferencji Episkopatu Polski, w szczególności przyspieszyć procesy decyzyjne. Dlatego jej obradom przewodniczył zawsze Prymas Polski pełniący automatycznie urząd przewodniczącego Konferencji Episkopatu Polski. W latach 1949-1953 i 1956-1981 zwornikiem tych

²¹ Zob. „*Dialog należy kontynuować...*”. *Rozmowy operacyjne Służby Bezpieczeństwa z ks. Henrykiem Gulbinowiczem z lat 1969–1985. Studium przypadku*, wybór, wstęp, oprac. R. Łatka, F. Musiał, Warszawa-Kraków 2020.

²² AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4/30, k. 19, Protokół KGEP, Warszawa, 10 III 1975 r.

²³ AAW, SPP, Protokoły RGEP, II 4/31, k. 23, Protokół RGEP, Warszawa, 17 II 1976 r.

²⁴ AAW, SPP, Protokoły RGEP, II 4/31, k. 86, Protokół RGEP, Warszawa, 16 XI 1976 r.

²⁵ P. Skibiński, *Odnowa tej ziemi. I Pielgrzymka Jana Pawła II do Polski, czerwiec 1979*, Warszawa 2020, s. 117–121.

²⁶ AAW, SPP, Protokoły RGEP, II 4/34, k. 12, Protokół RGEP, Warszawa, 6 II 1979 r.

²⁷ AAW, SPP, Protokoły RGEP, II 4/35, k. 95, Rada Główna Konferencji Episkopatu Polski.

godności i urzędów była osoba kardynała Stefana Wyszyńskiego, stąd kompetencje przypisane poszczególnym funkcjom często trudno rozgraniczyć²⁸.

Do szczegółowych zadań Komisji/Rady Głównej Episkopatu Polski zaliczyć należy: 1) opracowywanie projektów, schematów i wytycznych do listów pasterskich i innych publicznych wystąpień Kościoła; 2) analizę aktualnej sytuacji Kościoła; 3) koordynację prac innych komisji i podkomisji²⁹. Trzeba przy tym zauważyć, że Komisja/Rada Główna weryfikowała, przygotowywała i uzupełniała całą dokumentację przedkładaną następnie Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski. Zwyczajowo posiedzenia Komisji/Rady Głównej odbywały się w przeddzień posiedzenia Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski i zatwierdzały ostateczny, szczegółowy program spotkania hierarchów. Była to więc ogromna praca wymagająca czasu, dyspozycyjności, poświęcenia, zaangażowania oraz specjalistycznej wiedzy, nie tylko z zakresu teologii, filozofii, historii, ale również prawa, ekonomii, politologii i socjologii. Wyzwanie to podejmował przede wszystkim przewodniczący Komisji/Rady Głównej kardynał Stefan Wyszyński i jego najbliżsi współpracownicy. Aby unaocznić zakres działalności i zadań ciężących na Prymasie Polski przypomnijmy, że począwszy od jego uwolnienia późną jesienią 1956 roku prace episkopatu skoncentrowane były wokół dziesięciu głównych dziedzin życia Kościoła katolickiego w Polsce:

- 1) aktywności pastoralnej, która wyrażała się poprzez tworzenie spójnych programów duszpasterskich, realizowanych we wszystkich diecezjach oraz w ramach duszpasterstw obejmujących grupy społeczne bądź zawodowe;
- 2) stosunków z władzami komunistycznymi;
- 3) kontaktów ze Stolicą Apostolską;
- 4) stosunków z zagranicznymi Konferencjami Episkopatów;
- 5) relacji ze środowiskami katolików świeckich;
- 6) organizacji struktur kościelnych na Ziemiach Zachodnich i Północnych;
- 7) odnowy liturgii oraz studiów biblijnych;
- 8) studiów wyższych, szkolnictwa kościelnego i działalności edukacyjnej;
- 9) działalności wydawniczej;
- 10) pracy charytatywnej³⁰.

²⁸ R. Łatka, *Episkopat Polski wobec stosunków państwo-Kościół i rzeczywistości społeczno-politycznej PRL 1970–1989*, s. 58–77.

²⁹ Z. Choromański, *Z dziejów i prac Konferencji Episkopatu Polski*, „Ateneum Kapłańskie” 1966, nr 16, s. 162–163.

³⁰ Zagadnienia te poruszone zostały w artykułach: M. Białkowski, *Udział Karola Wojtyły w pracach Konferencji Episkopatu Polski i jej komisji specjalistycznych (1958–1978)*, „Studia Salvatoriana Polonica”, t. 12, 2018, s. 275–321; tenże, *Udział Bolesława Kominka w pracach Konferencji Episkopatu Polski i jej komisji specjalistycznych (1956–1974)*, „Studia Salvatoriana Polonica”, t. 13, 2019, s. 155–204; tenże, *Udział Antoniego Baraniaka SDB w pracach Konferencji Episkopatu Polski i jej komisji specjalistycznych (1951–1977)*, „Studia Salvatoriana Polonica”, t. 14, 2020, s. 95–133.

Na tak szeroko zarysowanym tle aktywności indywidualnej i kolegialnej członków episkopatu rolę pierwszoplanową odgrywał kardynał Stefan Wyszyński. Prymas był nie tylko znakomitym organizatorem, posiadał również zdolność tworzenia wielkich, ogólnopolskich programów duszpasterskich, które w duchu odnowy moralnej i społecznej podejmował cały Kościół w Polsce – duchowieństwo, osoby konsekrowane, małżonkowie, osoby świeckie³¹.

Odnosząc się do przywołanych podstawowych kierunków pracy episkopatu określić można najważniejsze zagadnienia pozostające ściśle w gestii samego przewodniczącego Komisji/Rady Głównej Episkopatu Polski. Kardynał Stefan Wyszyński odpowiadał za: 1) wyznaczenie głównych kierunków i treści nauczania pasterskiego; 2) kształtowanie stosunków z władzami PRL; 3) prowadzenie polityki personalnej episkopatu w zakresie nominacji biskupich; 4) inspirowanie zmian struktury organizacyjnej, celów, zadań i statusu prawnego Konferencji Episkopatu Polski. Zagadnienia te będą główną osią dalszej części rozważań, choć nie wyczerpują one bogatego katalogu zadań, jakie spoczywały na kardynale. Poza omawianym obszarem pozostaje: 5) koordynacja kontaktów ze Stolicą Apostolską i zagranicznymi konferencjami episkopatów oraz 6) szczegółowy nadzór nad procesem recepcji i wdrażania uchwał Soboru Watykańskiego II³². Wydaje się, że te dwie ostatnie dziedziny działalności pozostawały wyłącznie w kompetencjach kardynała Stefana Wyszyńskiego jako przewodniczącego Konferencji Episkopatu Polski.

³¹ Chronologicznie oscylowały one wokół: 1) Wielkiej Nowenny (1957–1966); 2) obrad Soboru Watykańskiego II oraz prowadzonych w łączności z nim „Czuwań Soborowych” (1962–1965); 3) realizacji uchwał soborowych i recepcji nauczania Soboru Watykańskiego II na płaszczyźnie doktrynalnej, eklezjalnej, liturgicznej, pastoralnej; 4) przygotowania i przebiegu uroczystości Millennium Chrztu Polski (1966–1967); 5) zainicjowanego w 1967 r. i kontynuowanego w kolejnych latach programu „Społecznej Krucjaty Miłości”; 6) organizacji i przebiegu obchodów Roku Świętego 1974/1975; 7) przygotowań, począwszy od 1976 r., do uroczystości jubileuszu 600-lecia obecności na Jasnej Górze Cudownej Ikony Bogarodzicy.

³² Zob. M. Białkowski, *Początki odnowy posoborowej w Kościele katolickim w Polsce (do 1972 roku). Zarys wybranych problemów*, „Nasza Przeszołość. Studia z dziejów Kościoła i kultury katolickiej w Polsce”, t. 128:2017, s. 229–272; tenże, *Odnowa posoborowa w Kościele katolickim w Polsce w latach 1972–1978. Zarys wybranych problemów*, „Nasza Przeszołość. Studia z dziejów Kościoła i kultury katolickiej w Polsce”, t. 129:2018, s. 387–446; tenże, *Odnowa posoborowa w Kościele katolickim w Polsce w latach 1978–1989. Zarys wybranych problemów*, „Nasza Przeszołość. Studia z dziejów Kościoła i kultury katolickiej w Polsce”, t. 130:2019, s. 263–323.

2. ROLA I ZADANIA PODEJMOWANE PRZEZ PRZEWODNICZĄCEGO KOMISJI/RADY GŁÓWNEJ EPISKOPATU POLSKI

2.1. Wyznaczanie głównych kierunków i treści nauczania pasterskiego

Do kluczowych zadań, jakie podejmowała Komisja/Rada Główna Episkopatu Polski pod przewodnictwem Prymasa Polski Stefana Wyszyńskiego, należała troska o nauczanie pasterskie. Miała ona wymiar doktrynalny, pastoralny oraz społeczno-polityczny. Te trzy nurty dominowały w przekazie episkopatu kierowanym do wiernych, zarówno duchownych, jak i świeckich. Szczególnie w pierwszych latach przewodniczenia Komisji Głównej kardynał Stefan Wyszyński osobiście przygotowywał listy pasterskie, orędzia, odezwy i oświadczenia.

Do najważniejszych tekstów przygotowanych osobiście przez nowego przewodniczącego Komisji Głównej należał *List pasterski Episkopatu Polski o radościach i troskach Kościoła*³³. Dokument ten – datowany na 25 marca 1949 roku – był analizą ówczesnej kondycji i położenia Kościoła katolickiego w rzeczywistości Polski ludowej. Prymas przedstawił w nim podstawy relacji państwa z Kościołem, pytając retorycznie o cele i sens rozdzielania dziejowej wspólnoty wiary katolickiej i narodu polskiego³⁴. W dalszej części zwracał uwagę na związki duchowieństwa ze społeczeństwem; dobroczynną i społeczną pracę zakonów; wskazywał na zaangażowanie edukacyjne oraz obecność Kościoła w szkole. List kończą przestrogi i prośby, w których hierarcha zachęcał do obrony praw Bożych, męznego wyznawania wiary i trwania we wspólnocie Kościoła³⁵.

Kolejnym istotnym głosem przewodniczącego Komisji Głównej był *List pasterski Episkopatu Polski w obronie życia nienarodzonych* wystosowany w święto Bożego Macierzyństwa Najświętszej Maryi Panny – 11 października 1952 roku³⁶. Historia jego powstania sięga jednak marca 1951 roku. To wówczas, podczas posiedzenia Komisji Głównej, podjęto decyzję o jego przygotowaniu przez Prymasa Polski³⁷. Arcybiskup Stefan Wyszyński podjął w nim temat zagrożenia nienarodzonego życia ludzkiego. Zwracał uwagę, że w samych rodzinach rozgorzała walka przeciw życiu; omówił katolicki kodeks życia dla rodzin, podkreślając, że życie jest największym darem Boga, jest radością i błogosławień-

³³ AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4/4, k. 1, Protokół KGEP, Warszawa, 23 II 1949 r.

³⁴ *List pasterski Episkopatu Polski o radościach i troskach Kościoła*, w: *Listy pasterskie Episkopatu Polski 1945–1974*, Paryż 1975, s. 76–77.

³⁵ Tamże, s. 77–82.

³⁶ *List pasterski Episkopatu Polski w obronie życia nienarodzonych*, w: *Listy pasterskie Episkopatu Polski 1945–1974*, s. 117–124.

³⁷ AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4/6, k. 47, Protokół KGEP, Warszawa, 29 III 1951 r.

stwem Ziemi, jest początkiem wieczności i radości życia w Bogu³⁸. W kolejnych częściach podważał przyczyny gospodarcze, względy lekarskie, wskazania społeczne i eugeniczne jako argumentację usprawiedliwiającą zabicie nienarodzonych, zachęcał do walki w obronie życia dzieci, podkreślał znaczenie wskazań Bożych, obowiązki rodzin wobec ziemi ojczystej oraz wzywał do obrony życia nienarodzonych³⁹.

Warto dodać, że kardynał Stefan Wyszyński – jako przewodniczący Komisji Głównej – był autorem słynnego memoriału zwanego *Non possumus* z 8 maja 1953 roku. Ten bezprecedensowy akt – o charakterze ściśle politycznym – został przekazany Bolesławowi Bierutowi 21 maja 1953 roku przez Prymasa Polski Stefana Wyszyńskiego. Wierni zapoznali się z jego treścią 4 czerwca 1953 roku w trakcie procesji Bożego Ciała w Warszawie, w której uczestniczyło ok. 200 tysięcy osób⁴⁰.

Po odzyskaniu wolności – późną jesienią 1956 roku – prymas sporadycznie osobiście przygotowywał projekty listów pasterskich oraz inne dokumenty nauczania Kościoła katolickiego w Polsce. Wynikało to jednak wyłącznie z coraz liczniejszych obowiązków, a tym samym konieczności dywersyfikacji zadań pomiędzy gronem współpracowników, Sekretariatem Prymasa Polski i Sekretariatem Konferencji Episkopatu Polski. W dekadach lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX wieku kardynał Stefan Wyszyński powierzał przygotowanie listów i orędzi najbardziej kompetentnym i zaufanym hierarchom, mając na uwadze przede wszystkim ich przygotowanie merytoryczne. Najczęściej byli to członkowie Komisji/Rady Głównej Episkopatu Polski. Następnie osobiście nadzorował redakcję, korektę i proces przygotowania do publikacji.

I tak w listopadzie 1961 roku przewodniczący Komisji Głównej rozdzielił przygotowanie projektów listów pasterskich pomiędzy: arcybiskupa Antoniego Baraniaka, biskupa Bolesława Kominka i biskupa Karola Wojtyłę⁴¹. Bolesław Kominek – przyszły metropolita wrocławski i kardynał – przygotował wówczas projekt *Listu Episkopatu Polski do kapłanów o społecznej kulturze kapłańskiej*, wystosowany w styczniu 1962 roku⁴². Metropolita poznański przygotował z kolei, na polecenie przewodniczącego Komisji Głównej, *List Episkopatu Polski do duchowieństwa i wiernych przed wyjazdem na Sobór Watykański II*⁴³. W później-

³⁸ *List pasterski Episkopatu Polski w obronie życia nienarodzonych*, w: *Listy pasterskie Episkopatu Polski 1945–1974*, s. 117–119.

³⁹ Tamże, s. 119–124.

⁴⁰ A. Dudek, R. Gryz, *Komuniści i Kościół w Polsce (1945–1989)*, Kraków 2003, s. 84–85.

⁴¹ AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4/16, k. 41–42, Protokół KGEP, Warszawa, 14 XI 1961 r.

⁴² *List Episkopatu Polski do kapłanów o społecznej kulturze kapłańskiej*, w: *Listy pasterskie Episkopatu Polski 1945–1974*, s. 245–255.

⁴³ *List Episkopatu Polski do duchowieństwa i wiernych przed wyjazdem na Sobór Watykański II*, w: *Listy pasterskie Episkopatu Polski 1945–1974*, s. 274–278.

szym czasie arcybiskup Antoni Baraniak – z ramienia przewodniczącego Komisji Głównej – koordynował przygotowanie i zatwierdzenie przez polskich hierarchów: *Listu pasterskiego do wiernych po pierwszej sesji Soboru, Wezwania do Soborowego czynu dobroci* oraz *Słowa pasterskiego w dniu wznowienia obrad Soboru Watykańskiego II*⁴⁴. Odpowiadał również za redakcję kolejnych dokumentów: *Listu pasterskiego o zwycięstwie nad sobą na rzecz Soboru, Listu pasterskiego po zakończeniu trzeciej sesji Soboru, Listu pasterskiego polskich Ojców soborowych do katolickiej Polski* oraz *Listu po zakończeniu Soboru*. Również przygotowania do Roku Świętego 1975 skłoniły przewodniczącego Rady Głównej do zlecenia arcybiskupowi Antoniemu Baraniakowi napisania *Słowa biskupów polskich na rozpoczynający się Rok Święty w Rzymie*⁴⁵.

Biskup sufragan krakowski pracował natomiast nad projektem listu o seminariach i powołaniu. Ponad cztery lata później – już jako arcybiskup krakowski – Karol Wojtyła został poproszony przez przewodniczącego Komisji Głównej o sporządzenie projektu *Słowa biskupów polskich z Milenijnej Konferencji Episkopatu przy grobie św. Wojciecha w Gnieźnie*. Zasadnicze prace redakcyjne miały miejsce zapewne w lutym i marcu 1966 roku, gdyż dokument został przedstawiony na posiedzeniu Komisji Głównej w dniu 22 marca 1966 roku. Natomiast 7 kwietnia 1966 roku arcybiskup Wojtyła przesłał poprawiony tekst Prymasowi Polski. Metropolita krakowski zaproponował wówczas zmodyfikowany tytuł: *Słowo wspólne (albo wspólna wypowiedź) biskupów polskich na Tysiąclecie Chrztu*⁴⁶. 21 kwietnia 1966 roku, obradowała w Gnieźnie przywołana w tytule listu konferencja polskich biskupów. Ostatecznie list datowany na 14 kwietnia 1966 roku ogłoszony został pod pierwotnym tytułem⁴⁷.

2.2. Kształtowanie stosunków z władzami PRL⁴⁸

Prawie każde posiedzenie Komisji/Rady Głównej Episkopatu Polski zawierało obszerny punkt poświęcony ocenie sytuacji Kościoła katolickiego, w kontekście relacji z władzami państwowymi. Praktycznie do początku lat sześćdziesiątych XX wieku referował je biskup Zygmunt Choromański, później dzielił te obowiązki z biskupem Bronisławem Dąbrowskim. Ten ostatni od 1968 roku praktycznie

⁴⁴ AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4/207, k. 10, Protokół 78. KPEP, Jasna Góra, 27–28 VIII 1963 r.

⁴⁵ AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4/274, k. 40, Protokół 145. KPEP, Warszawa, 26–27 XI 1974 r.

⁴⁶ AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4/222, k. 12, Pismo metropolity krakowskiego abpa Karola Wojtyły do prymasa Polski kard. Stefana Wyszyńskiego, Kraków, 7 IV 1966 r.

⁴⁷ *Słowo biskupów polskich z Milenijnej Konferencji Episkopatu przy grobie św. Wojciecha w Gnieźnie*, w: *Listy pasterskie Episkopatu Polski 1945–1974*, s. 439–441.

⁴⁸ Niezwykle ciekawy dla zrozumienia stosunku kard. Stefana Wyszyńskiego do władz PRL jest tekst R. Łatki, *Czy prymasa Wyszyńskiego można określić mianem realisty politycznego?*, „Politeja” 3(25), 2013, s. 201–211.

w całości przejął – z ramienia przewodniczącego Komisji Głównej – prowadzenie spraw związanych z kontaktami z przedstawicielami reżimu komunistycznego⁴⁹.

Ważnym elementem budowania stosunków z władzą komunistyczną było powołanie – z inicjatywy przewodniczącego Komisji Głównej – Komisji Mieszanej. Pierwsze posiedzenie tego gremium odbyło się 5 sierpnia 1949 roku. Stronę kościelną reprezentowali najbliżsi współpracownicy arcybiskupa Stefana Wyszyńskiego – biskupi Michał Klepacz, Tadeusz Zakrzewski i Zygmunt Choromański. Natomiast z ramienia rządu – minister administracji publicznej Władysław Wolski, poseł na Sejm Ustawodawczy Franciszek Mazur, minister Obrony Narodowej Edward Ochab⁵⁰. W efekcie wielomiesięcznych rokowań Komisji Mieszanej, nadzorowanych osobiście przez Prymasa Polski, 14 kwietnia 1950 roku nastąpiło podpisanie pierwszego w dziejach porozumienia między episkopatem katolickim i rządem komunistycznym. Odtąd władze nie podejmowały już inicjatyw episkopatu zmierzających do zwoływania kolejnych posiedzeń Komisji Mieszanej⁵¹.

Warto dodać, że po zawarciu wspomnianego porozumienia – w szczytowym okresie represji stalinowskich – prymas Stefan Wyszyński prowadził osobiście rozmowy z Franciszkiem Mazurem, członkiem Biura Politycznego i sekretarzem KC PZPR. Pierwsza rozmowa przeprowadzona została 8 kwietnia 1952 roku. Kolejna – dotycząca obsadzenia stanowisk kościelnych – 19 kwietnia 1952 roku. Dalsze, kontynuowane pod koniec 1952 roku i w pierwszych miesiącach 1953 roku, nie przyniosły spodziewanych efektów, w postaci zgody przewodniczącego Komisji Głównej oraz Konferencji Episkopatu Polski na ingerencję władz państwowych w wewnętrzne sprawy Kościoła katolickiego⁵². Nieuczciwie prowadzony przez władze komunistyczne, pozorny dialog, doprowadził ostatecznie do wystosowania przez biskupów 8 maja 1953 roku memoriału *Non possumus*. Jak już pisaliśmy, kardynał Stefan Wyszyński był autorem i wnioskodawcą tego doniesłego dokumentu. Episkopat przedstawił w nim pięć grup zagadnień określających przestrzeń wolności, z obrony której nie zrezygnuje⁵³. Memoriał *Non possumus* stał się również jedną z przyczyn aresztowania prymasa w nocy 25 na 26 września 1953 roku, a następnie pozbawienia wolności przez ponad trzy lata – aż do 27 października 1956 roku⁵⁴.

⁴⁹ Zob. P. Raina, *Portret. Arcybiskup Bronisław Dąbrowski*, Warszawa 2008.

⁵⁰ A. Dudek, R. Gryz, *Komuniści i Kościół w Polsce (1945–1989)*, s. 44–45.

⁵¹ J. Żaryn, *Kościół a władza w Polsce (1945–1950)*, Warszawa 1997, s. 323–326.

⁵² E. K. Czackowska, *Kardynał Wyszyński. Biografia*, Kraków 2013, s. 171–176.

⁵³ *Non possumus. Memoriał Episkopatu Polski do Rady Ministrów*, w: *Kościół w PRL. Kościół katolicki a państwo w świetle dokumentów 1945–1989*, red. P. Raina, t. 1: 1945–1959, Poznań 1994, s. 413–427.

⁵⁴ B. Noszczak, *Polityka państwa wobec Kościoła rzymskokatolickiego w Polsce w okresie internowania prymasa Stefana Wyszyńskiego 1953–1956*, Warszawa 2008, s. 59–61.

Powrót kardynała Stefana Wyszyńskiego na stolicę arcybiskupie w Gnieźnie i w Warszawie oraz wznowienie jego posługi prymasowskiej jesienią 1956 roku pozwoliły objąć ster rządów w Kościele, w tym przewodniczenia Komisji Głównej. Już 8 grudnia 1956 roku, dzięki zdecydowanej postawie prymasa, doszło do zawarcia nowego, korzystnego dla Kościoła tzw. „małego porozumienia”, na mocy którego m.in. uchylono dekret o obsadzaniu stanowisk kościelnych z 9 lutego 1953 roku, przywrócono naukę religii w szkołach oraz umożliwiono powrót biskupów na Ziemię Zachodnie i Północne⁵⁵.

W końcu 1956 roku wznowiono działalność Komisji Mieszanej, zwanej odtąd Komisją Wspólną przedstawicieli Rządu PRL i Episkopatu Polski. Obrady tego ciała były przedmiotem żywego zainteresowania ze strony kardynała i każdorazowo były szczegółowo referowane przez biskupa Zygmunta Choromańskiego, a następnie Bronisława Dąbrowskiego na forum Komisji/Rady Głównej Episkopatu Polski⁵⁶.

W okresie największych napięć i konfliktów w stosunkach państwo-Kościół Komisja/Rada Główna zwoływana była w trybie nadzwyczajnym. Tak działo się w styczniu 1966 r., bezpośrednio po powrocie biskupów z Rzymu, po zamknięciu obrad Soboru Watykańskiego II. Władze komunistyczne rozpętały wówczas gigantyczną kampanię oszczerstw skierowaną wobec Prymasa Polski, oskarżanego o zdradę polskiej racji stanu. Rzekomym dowodem takich działań kardynała i jego najbliższych współpracowników miał być *List biskupów polskich do biskupów niemieckich*, zawierający słowa przebaczenia i gotowości do pojednania⁵⁷. Zwołane wówczas posiedzenie Komisji Głównej i odbyta debata były dowodem pierwszoplanowej roli kardynała Stefana Wyszyńskiego oraz niewzruszonej jedności i solidarności z jego osobą całego episkopatu⁵⁸. Przewodniczący Komisji Głównej bynajmniej nie unikał merytorycznej i wnikliwej dyskusji na temat *Listu biskupów polskich do biskupów niemieckich*, jego znaczenia i skutków dla obu narodów. Starał się je rzetelnie przedstawić w osobistych listach skierowanych 12 marca 1966 roku do Władysława Gomułki, a trzy dni później do Edwarda Ochaba⁵⁹.

Kampania antysyjonistyczna i wydarzenia Marca 1968 roku ukazały roztropność, dalekowzroczność i mądrość przewodniczącego Komisji Głównej. Prymas Polski zachował bezpieczny dystans wobec sytuacji, doskonale zdając sobie sprawę

⁵⁵ M. Białkowski, *Wstęp do tomu czwartego*, w: S. Wyszyński, *Pro memoria*, t. IV: 1956–1957, Warszawa 2020, s. VIII–X.

⁵⁶ K. Michalski, *Działalność Komisji Wspólnej przedstawicieli Rządu PRL i Episkopatu Polski 1980–1989*, Warszawa 2012, s. 41–56.

⁵⁷ B. Fijałkowska, *Partia wobec religii i Kościoła w PRL*, t. II, cz. 2: 1964–1970, s. 37–66.

⁵⁸ AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4/21, k. 44 i n., Protokół KGEP, Warszawa, 22 III 1966 r.

⁵⁹ AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4/21, k. 42, Protokół KGEP, Warszawa, 22 III 1966 r.

z walki, jaka toczyła się pomiędzy frakcjami wewnątrz PZPR⁶⁰. Zarazem miał świadomość wyjątkowej roli Kościoła, nie ograniczonej wyłącznie do momentu eskalacji kryzysu społecznego. Mówił o tym 19 kwietnia 1968 roku: „Wprawdzie opinia katolicka uważa, że nieangażowanie się Kościoła wytwarza szczęśliwą sytuację. My musimy jednak widzieć rozwój i oceniać go w perspektywie przyszłości. Absolutne trzymanie się na boku w wymiarze historycznym jest niecelowe. Kościół ma obowiązek oceniać elementy natury moralnej i doktrynalnej. [...] Musimy mieć dużo spokoju, by utrzymać się w równowadze. Nie możemy działać pod wpływem gorączkowych sugestii, nie możemy opowiadać się za tą czy inną frakcją. Spieszyć się z jakimś znakiem zaufania wobec X+Y nieznanymi byłoby rzeczą ryzykowną. Episkopat musi być wolny w podejmowaniu decyzji od subiektywizmu i namiętności doradców”⁶¹.

Podejmowana przez kardynała Stefana Wyszyńskiego – w kolejnych tygodniach – bieżąca analiza sytuacji, w tym krytyczna ocena stłumienia demonstracji studenckich wyrażona została w szeregu dokumentach i wypowiedziach. Były to: *Słowo Episkopatu Polski o bolesnych wydarzeniach* uchwalone 20 marca 1968 roku⁶², list do rządu PRL skierowany na ręce premiera Józefa Cyrankiewicza 21 marca 1968 roku⁶³, homilia wygłoszona w Wielki Czwartek 11 kwietnia 1968 roku oraz oświadczenie zatytułowane *Słowo Episkopatu Polski o wydarzeniach marcowych* z 3 maja 1968 roku⁶⁴.

Przewodniczący Rady Głównej reagował zresztą bezzwłocznie w przypadku kolejnych wielkich konfliktów społecznych, jakie władze komunistyczne sprowokowały w grudniu 1970 roku i w czerwcu 1976 roku. Brutalna pacyfikacja protestu robotniczego na Wybrzeżu w grudniu 1970 roku została przez kardynała Stefana Wyszyńskiego jednoznacznie oceniona negatywnie⁶⁵. Na posiedzeniu Rady Głównej 29 grudnia 1970 roku powiedział m.in.: „Nie ma w dziejach Narodu polskiego zdarzenia o tak potwornych wymiarach, dokonanego własnymi rękami. [...] Można założyć, że były to rozgrywki między różnymi prądami i siłami

⁶⁰ Zob. E. Czaczkowska, *Marzec '68 w dokumentach Konferencji Episkopatu Polski*, w: *Stefan Wyszyński wobec oporu społecznego i opozycji 1945–1981*, red. E. K. Czaczkowska, Warszawa 2018, s. 143–156.

⁶¹ AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4/23, k. 39–40, Protokół KGEP, Warszawa, 19 IV 1968 r.

⁶² *Słowo Episkopatu Polski o bolesnych wydarzeniach*, w: *Listy pasterskie Episkopatu Polski 1945–1974*, s. 518–519.

⁶³ *Pismo Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski do Premiera J. Cyrankiewicza potępiające metody stosowane przez Służbę Bezpieczeństwa oraz popierające postulaty młodzieży akademickiej*, w: *Kościół w PRL. Kościół katolicki a państwo w świetle dokumentów 1945–1989*, red. P. Raina, t. 2: 1960–1974, Poznań 1995, s. 500–501.

⁶⁴ *Słowo Episkopatu Polski o wydarzeniach marcowych*, w: *Listy pasterskie Episkopatu Polski 1945–1974*, s. 525–526.

⁶⁵ Pisał o tym P. Skibiński, *Prymas Stefan Wyszyński a wydarzenia grudnia 1970 roku*, w: *Stefan Wyszyński wobec oporu społecznego i opozycji 1945–1981*, s. 157–176.

wewnątrz partii. [...] Ale ostatecznie kosztem Narodu, bo tam nie ginęli kierownicy partii, ale robotnicy, młodzież, dzieci. W dodatku zagadnienie odpowiedzialności nie zostało postawione zdecydowanie, jasno”.⁶⁶ W dalszej części wystąpienia natomiast: „Gdyby nawet w tej chwili dawano mi wszystkie korzyści i osiągnięcia dla Kościoła, nie wyciągnąłbym po nie ręki. [...] Kościół musi bardziej trzymać z pobitymi, aniżeli z tymi, którzy wzięli w ręce władzę i starają się zakamuflować swoją winę. [...] Nawet [...] gdyby przygotowano rzeczywiście dekret o przywróceniu Kościołowi własności na Ziemiach Zachodnich. To są niewspółmierne wartości, bo to jest krew, i to krew poświęcona”⁶⁷.

Warto dodać, że kardynał Stefan Wyszyński, jako przewodniczący Komisji/Rady Głównej, nie unikał osobistych kontaktów z przedstawicielami najwyższych władz partyjno-państwowych. Przypomnijmy, że 3 lutego i 12 maja 1951 roku spotkał się z Bolesławem Bierutem; 1 maja 1957 roku, 11 stycznia 1958 roku, 11 stycznia 1960 roku, 26 kwietnia 1963 roku z Władysławem Gomułką; 29 października 1977 roku, 29 stycznia 1979 roku i 29 maja 1979 roku z Edwardem Gierkiem; 21 października 1980 roku ze Stanisławem Kanią⁶⁸. Oprócz typowych spotkań, często wielogodzinnych rozmów, prowadzono wymianę korespondencji. I tak 5 grudnia 1960 roku skierował list do Władysława Gomułki, w którym przedstawiał całokształt sytuacji Kościoła katolickiego w Polsce, a treść dokumentu przekazana została wyłącznie członkom Komisji Głównej⁶⁹. Pod koniec stycznia 1965 roku kardynał informował członków Komisji Głównej o skierowaniu do I sekretarza KC PZPR kolejno dwóch listów w sprawie konfliktu w Wierzbicy⁷⁰. Listy kierował również do premiera Józefa Cyrankiewicza, m.in. o państwowych wizytacjach w wyższych seminariach duchownych⁷¹ oraz do jego następcy – Piotra Jaroszewicza.

Dekada lat siedemdziesiątych XX wieku przyniosła nową formę komunikowania z władzami i społeczeństwem. Wobec faktu zamrożenia w 1963 roku i ostatecznie zawieszenia w 1967 roku prac Komisji Wspólnej jedynym sposobem przedstawienia stanowiska Kościoła katolickiego wobec – coraz bardziej nabrzmiałych – problemów ekonomicznych, społecznych i politycznych były kierowane do najwyższych władz państwowych memoriały i *pro memoria*. Idea ich powstania rodziła się właśnie w trakcie posiedzeń Rady Głównej, poświęcającej coraz

⁶⁶ AAW, SPP, Protokoły RGEP, II 4/25, k. 169, Protokół RGEP, Warszawa 29 XII 1970 r.

⁶⁷ Cyt. za: R. Łatka, B. Mackiewicz, D. Zamiatała, *Prymas Stefan Wyszyński. Biografia*, Warszawa 2020, s. 79.

⁶⁸ J. Eisler, *Stefan Wyszyński i Władysław Gomułka – dwie wizje Polski*, w: *Pojednanie i polityka. Polsko-niemieckie inicjatywy pojednania w latach sześćdziesiątych XX wieku a polityka odprężenia*, red. F. Boll, W.J. Wysocki, K. Ziemer, we współpr. z Th. Rothem, Warszawa 2010, s. 129–151.

⁶⁹ AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4/16, k. 12, Protokół KGEP, Warszawa, 11 I 1961 r.

⁷⁰ AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4/20, k. 5, Protokół KGEP, Warszawa, 26 I 1965 r.

⁷¹ AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4/20, k. 12, Protokół KGEP, Warszawa, 10 III 1965 r.

więcej czasu problematyce *stricte* politycznej oraz bieżącej analizie pogłębiającego się kryzysu społecznego, gospodarczego i moralnego⁷². Mimo że część projektów memoriałów wyszła spod ręki kardynała Karola Wojtyły, nie można podważyć decydującego i ostatecznego wpływu na ich treść, kształt i czas publikacji przewodniczącego Rady Głównej Prymasa Polski Stefana Wyszyńskiego. Skala podjętych wówczas prac na forum Rady Głównej była ogromna. Dla zobrazowania jej wymieńmy tylko najistotniejsze dokumenty. Były to m.in. Memoriał Episkopatu Polski do Rządu w sprawie zagrożeń biologicznych i moralnych narodu polskiego z 18 czerwca 1970 roku; Memoriał Episkopatu Polski do Rządu o wolności religijnej jako podstawie normalizacji stosunków pomiędzy państwem a Kościołem z 31 października 1972 roku; Memoriał Episkopatu Polski do Rządu o kulturze chrześcijańskiej w Polsce z 24 stycznia 1974 roku; Memoriał Episkopatu Polski do Rządu z uwagami do projektu Kodeksu Pracy z 1 kwietnia 1974 roku; *Pro memoria* Episkopatu Polski w sprawie dyskryminacji religijnej w PRL z 18 września 1974 roku; Memoriał Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski skierowany do Premiera Piotra Jaroszewicza w sprawie zagrożeń biologicznych i moralnych narodu polskiego z 21 stycznia 1977 roku; Memoriał Konferencji Episkopatu Polski skierowany do Premiera Piotra Jaroszewicza o problemach polskiej rodziny z 8 lutego 1978 roku. Wszystkie przywołane dokumenty cechowała troska o godność osoby ludzkiej, sprzeciw wobec nagminnego łamania praw Kościoła oraz ludzi wierzących. Miały one znaczący wpływ na formowanie postulatów społecznych i ekonomicznych, a w dalszej kolejności wolnościowych i demokratycznych. Finalnie odcisnęły również piętno na procesie narodzin opozycji demokratycznej⁷³.

Przewodniczący Rady Głównej wraz z całym episkopatem krytycznie ocenili propozycje zmian w konstytucji PRL. Już podczas posiedzenia Rady Głównej 18 listopada 1975 roku: „Ksiądz Prymas omówił sprawę zmiany Konstytucji PRL. Projekty idą w kierunku totalizmu i dominacji partii komunistycznej jako «przewodniej siły Narodu». Sekretariat Episkopatu przygotowuje krytykę tych partii «wytycznych» na VII Zjazd PZPR; zasygnalizował zasadnicze punkty tej krytyki i Rada Główna upoważniła Sekretarza Episkopatu do wystosowania pisma w tej sprawie do odpowiednich czynników”⁷⁴.

⁷² M. Białkowski, *Działalność Karola Wojtyły na forum Konferencji Episkopatu Polski i jej komisji (1958–1978)*, „Przegląd Zachodni” 3:2018, s. 197–232.

⁷³ Zob. wciąż aktualne spojrzenie na proces tworzenia się opozycji demokratycznej i jej związków z Kościołem katolickim: A. Anusz, *Przytulisko. Kościół katolicki wobec opozycji politycznej w Polsce w latach 1976–1980*, Warszawa 2001; idem, *Kościół obywatelski. Formowanie społeczeństwa obywatelskiego w PRL*, Warszawa 2004.

⁷⁴ AAW, SPP, Protokoły RGEP, II 4 30, k. 105, Protokół RGEP, Warszawa, 18 XI 1975 r.

Tydzień później – 25 listopada 1975 roku – w imieniu Rady Głównej wystosował do rządu PRL *Pro memoria* w sprawie zmiany konstytucji⁷⁵. Powstanie – dziesięć miesięcy później – opozycji demokratycznej zrodziło kolejne napięcie w stosunkach z władzami komunistycznymi. Przewodniczący Rady Głównej nie pozostawał bowiem obojętny na ludzi i środowiska, które włączyły się w obronę godności robotników Płocka, Radomia i Ursusa⁷⁶. W tym kontekście na posiedzeniu Rady Głównej 16 listopada 1976 roku mówił: „Kościół ma swoje sposoby wspierania potrzebujących. Wspiera robotników i ich rodziny, zanim zorganizował się Komitet, wspiera obecnie i będzie wspierał poprzez swe placówki parafialne. Wspiera nie tylko finansowo, ale i moralnie”⁷⁷.

Nie można w tym momencie pominąć faktu, że relacje z przedstawicielami Komitetu Obrony Robotników, a później Komitetu Samoobrony Społecznej „KOR”, Ruchu Obrony Praw Człowieka i Obywatela oraz sympatyzującymi z nimi czołowymi katolikami świeckimi nie były ani łatwe, ani proste, ani oczywiste⁷⁸. Postawę prymasa – wobec organizacji opozycyjnych w latach 1976–1980 – najlepiej podsumowywały jego słowa zaprotokołowane na posiedzeniu Rady Głównej 26 lutego 1980 roku. Kardynał Stefan Wyszyński stwierdził wówczas: „Dlatego też myślę tak, jak było powiedziane w Rzymie [prawdopodobnie chodzi o rozmowę z Janem Pawłem II – M.B.], że należy ich otoczyć jakąś opieką nie angażując się w ich kontestacje. Weźmy takiego [Bohdana – M.B.] Cywińskiego, czy [Andrzeja – M.B.] Wielowieyskiego – to są jednocześnie ojcowie rodzin bardzo wzorowi jako katolicy. Zresztą Jerzy Turowicz to samo, jako ojciec jest pierwszorzędnym i wielu innych by się znalazło. To samo [Andrzej – M.B.] Świąćicki”⁷⁹.

Wybór kardynała Karola Wojtyły na Stolicę Piotrową zainicjował starania o Jego przyjazd do Polski na uroczystości 900. rocznicy męczeńskiej śmierci św. Stanisława ze Szczepanowa⁸⁰. Rozmowy z I sekretarzem KC PZPR prowadził sam przewodniczący Rady Głównej kardynał Stefan Wyszyński, a do udziału we wznowionych – na razie jeszcze doraźnie – zebraniach Komisji Wspólnej delegował swoich najbliższych ówczesnych współpracowników: arcybiskupa Franciszka

⁷⁵ *Uwagi Sekretarza Episkopatu bp. B. Dąbrowskiego do wytycznych Komitetu Centralnego na VII Zjazd PZPR*, w: Raina, *Kościół w PRL. Kościół katolicki a państwo w świetle dokumentów 1945-1989*, red. P. Raina, t. 3: 1975–1989, Poznań–Pelplin 1996, s. 14–18.

⁷⁶ M. Białkowski, *Prymas Stefan Wyszyński a opozycja demokratyczna (1976-1980). Kilka uwag wstępnych*, w: *Stefan Wyszyński wobec oporu społecznego i opozycji 1945–1981*, s. 51–75.

⁷⁷ AAW, SPP, Protokoły RGEP, II 4 31, k. 88, Protokół RGEP, Warszawa, 16 XI 1976 r.

⁷⁸ M. Białkowski, „Należy ich otoczyć jakąś opieką nie angażując się w ich kontestacje”. *Kardynał Stefan Wyszyński i opozycja demokratyczna (1976–1980)*, „*Studia Gdańskie*” t. XLIII, 2018, s. 215–236.

⁷⁹ AAW, SPP, Protokoły RGEP, II 4 35, k. 76, Protokół RGEP, Warszawa, 26 II 1980 r.

⁸⁰ P. Skibiński, *Odnova tej ziemi. I Pielgrzymka Jana Pawła II do Polski, czerwiec 1979*, Warszawa 2020, s. 135 i n.

Macharskiego, biskupa Bronisława Dąbrowskiego oraz ks. Alojzego Orszulika⁸¹. Znaczenie Rady Głównej zostało mocno podkreślone podczas pielgrzymki papiejskiej. Z gremium tym Jan Paweł II spotkał się w klasztorze jasnogórskim, na specjalnym posiedzeniu, 5 czerwca 1979 roku⁸².

Masowe strajki, które w lipcu i sierpniu 1980 roku ogarnęły całą Polskę – i stały się początkiem narodzin „Solidarności” – nie pozostały poza uwagą przewodniczącego Rady Głównej⁸³. Prymas Stefan Wyszyński wzywał do „dojrzałości narodowej i obywatelskiej” w obliczu niebezpieczeństwa ingerencji zewnętrznej⁸⁴. Już 26 sierpnia 1980 roku obradująca na Jasnej Górze Rada Główna wydała komunikat stwierdzający, że warunkiem pokoju społecznego jest poszanowanie niezbywalnych praw Narodu, a wśród nich prawa do zrzeszania się w związkach zawodowych⁸⁵. Podczas kolejnego posiedzenia Rady Głównej – 9 września 1980 roku – oceniono sytuację w kraju i związane z nią zadania Kościoła. Prymas odniósł się wówczas do stawianych mu zarzutów o zbyt ostrożny ton kazania wygłoszonego 26 sierpnia 1980 r.: „Musimy dobrze zrozumieć rzeczywistość. Jesteśmy nauczycielami Narodu. Dnia 26 sierpnia 1980 roku mówiłem do Narodu, a nie do partii. Niektórym wydawało się, że za mało pod partię. Nie mówiłem też do stoczniovców – inni powiedzieli, że za mało pod stocznnię. Ja mówiłem do Narodu i dlatego ograniczyłem się do tych elementów zasadniczych, starając się wydozować tak, abym nie był demagogiem, zwłaszcza w takiej sytuacji, w której nie wiadomo, do czego to jeszcze może doprowadzić”⁸⁶.

W kolejnych miesiącach kardynał Stefan Wyszyński – mimo nasilającej się śmiertelnej choroby – wspierał ruch związkowy, pełniąc zarazem rolę adwokata spraw pracowniczych i mediatora pomiędzy „Solidarnością” a władzami komunistycznymi⁸⁷. Gorąco popierał powstanie „Solidarności” Rolników. W czasie kryzysu związanego z rejestracją związku 2 lutego 1981 roku powiedział: „Jeżeli pracownicy przemysłowi uzyskali prawo zrzeszania się, to trzeba to prawo przyznać również i pracownikom rolnym [...]. Nie trzeba tego prawa ‘przyznawać’, ono po prostu istnieje i nikt go nam odmówić nie może. Jest jedno prawo przyrodzone, takie samo dla każdego człowieka, bez względu na to, co on robi, czy

⁸¹ R. Łatka, *Rada Główna Episkopatu Polski a pierwsza pielgrzymka Jana Pawła II do Ojczyzny w 1979 r.*, „Dzieje Najnowsze” r. L, 2018, 1, s. 229–262.

⁸² Zob. *Sprawy, które toczą się w Polsce mają znaczenie światowe. Niepublikowane przemówienie Jana Pawła II do Rady Głównej Episkopatu Polski, Jasna Góra, 5 czerwca 1979 r.*, red. A. Grajewski, Warszawa 2020.

⁸³ R. Łatka, „*Bronić Solidarność przed wkraczaniem na tereny polityczne*”. Prymas Stefan Wyszyński wobec Solidarności, w: *Stefan Wyszyński wobec oporu społecznego i opozycji 1945–1981*, s. 77–103.

⁸⁴ J. Żaryn, *Dzieje Kościoła katolickiego w Polsce (1944–1989)*, Warszawa 2003, s. 422–424.

⁸⁵ AAW, SPP, Protokoły RGEP, II 4/35, k. 159-167, Protokół RGEP, Jasna Góra, 26 VIII 1980 r.

⁸⁶ AAW, SPP, Protokoły RGEP, II 4/35, k. 193-194, Protokół RGEP, Jasna Góra, 9 IX 1980 r.

⁸⁷ E. K. Czachkowska, *Kardynał Wyszyński. Biografia*, s. 677–680.

pracuje w fabryce, w kopalni, czy na roli, każdy ma takie samo prawo przyrodzone, naturalne, zespalania swych sił i wysiłków dla wspólnego przeprowadzania zadań, które człowiek ma do wykonania”⁸⁸.

Swoje poglądy na sytuację społeczno-polityczną wyraził również podczas posiedzenia Rady Głównej 10 lutego 1981 roku. W opublikowanym wówczas komunikacie zalecano pokój wewnętrzny w kraju, domagając się zagwarantowania rolnikom własności uprawianej roli i prawa do zrzeszania się w związkach zawodowych⁸⁹.

2.3. Prowadzenie polityki personalnej episkopatu w zakresie nominacji biskupich

Kwestia nominacji biskupich oraz bezpośredniego wpływu kardynała Stefana Wyszyńskiego – jako przewodniczącego Komisji/Rady Episkopatu Polski – na dobór i wybór kandydatów do sakry jest tematem nie tylko nieznanym, ale z uwagi na „wrażliwą” materię personalną nie pozwalającym na sformułowanie ostatecznych ustaleń. Bezsprzecznie wyłanianie kandydatów do sakry biskupiej, wybór ordynariuszy oraz zgłaszanie ich Stolicy Apostolskiej należało do kompetencji przewodniczącego Komisji/Rady Głównej z tytułu złączenia tej funkcji z godnością i urzędem Prymasa Polski: „Prymas Wyszyński miał decydujący wpływ na obsadę wyższych stanowisk kościelnych w Polsce. To on uzgadniał kandydatów na stolice biskupie i przedstawiał ich Stolicy Świętej do nominacji. To on konsekrował większość biskupów polskich”⁹⁰.

Do problematyki tej dość ogólnie odnosił się zarówno dekret Rady Państwa o obsadzaniu duchownych stanowisk kościelnych z 10 lutego 1953 roku⁹¹ oraz dekret o organizowaniu i obsadzaniu stanowisk kościelnych z 31 grudnia 1956 roku⁹². Z praktyki kościelnej oraz materiałów archiwalnych wiemy natomiast, że procedura wyłaniania kandydata do sakry biskupiej przebiegała według dwóch ścieżek procesowych. Jednej dla biskupów ordynariuszy i drugiej dla biskupów sufraganów. Został on zaprezentowany przez samego kardynała Stefana Wyszyńskiego na kartach *Pro memoria* z końca lutego 1975 r.: „Stosowałem taką praktykę: od czasu do czasu prosiłem biskupów ordynariuszów – na zebraniach (specjalnych) – by składali *sub secreto S[ancti] Pontificis* [pod sekretem Ojca Świętego – M.B.] – kartki kandydatów. Z tego sporządzałem elenchus – *sub secreto* [pod sekretem – M.B.]. – Rzadko

⁸⁸ A. Micewski, *Kardynał Wyszyński, Prymas i mąż stanu*, Paryż 1982, s. 427.

⁸⁹ AAW, SPP, Protokoły RGEP, II 4/36, k. 93–122, Protokół RGEP, Warszawa, 10 II 1981 r.

⁹⁰ B. Kumor, *Prymas Kościoła katolickiego w Polsce, znaczenie i rola w dziejach Polski*, „Śląskie Studia Teologiczno-Historyczne” 1983, t. 16, s. 167.

⁹¹ *Dekret Rady Państwa o obsadzaniu duchownych stanowisk kościelnych*, w: *Kościół w PRL. Kościół katolicki a państwo w świetle dokumentów 1945-1989*, red. P. Raina, t. 1: 1945–1959, s. 392.

⁹² *Dekret o organizowaniu i obsadzaniu stanowisk kościelnych*, w: *Kościół w PRL. Kościół katolicki a państwo w świetle dokumentów 1945-1989*, red. P. Raina, t. 1: 1945–1959, s. 577–578.

się zdarzało, żeby kandydaci tu podani, później byli przedstawiani na wakujące stolice biskupie. Gdy idzie o biskupów pomocnych – terno układał ordynariusz, a ja przeprowadzałem *processum episcopalem* [proces episkopalny – M.B.]. Znam dokument *De promovendo ad Episcopatum in Ecclesia (latina)* z 25 III 1972. – Na ten temat przeprowadzałem rozmowę w Sekretariacie Stanu, tłumacząc, że w naszych warunkach stosowanie się do tych przepisów nie jest możliwe. Trzeba bowiem zachować tajemnicę, by nie doszło do interwencji politycznych. Otrzymałem wtedy odpowiedź: ‘że mogę stosować się do praktyki dotychczas stosowanej’. A praktyka zadawniona jest taka: naprzód przegląda się elenchus istniejący; później są konsultacje prywatne u biskupów; dalej – od pewnego czasu – sprawę referuje się na Radzie Głównej – *sub secreto S[ancti]Pontificis*, wreszcie, ustala się terno i rozpoczyna się „proces episkopalny”. Daje on różne wyniki. Czy można rozszerzyć liczbę konsultowanych? Raczej nie, z uwagi na konieczność zachowania sekretu specjalnego. – Ale można podjąć próby. Ważną jest rzeczą, żeby między Episkopatem Polski a Stolicą Ap[ostolską] – w tej sprawie nie wszedł czynnik trzeci. Tym więcej, że zarówno Sobór Wat[ykański] II, jak motu pr[oprio] *Ecclesiae Sanctae* – wyłączają trzeci czynnik. Sprawę należy pozostawić Konferencji Episkopatu i jej przewodniczącemu”⁹³.

Jak widać zacytowany fragment jest bardzo istotny dla zrozumienia roli przewodniczącego Rady Głównej. Wspomniany przez Prymasa Polski czynnik trzeci, którego najbardziej się obawiał, to oczywiście ingerencje władz komunistycznych⁹⁴. Był on szczególnie dotkliwy dla Kościoła katolickiego w przypadku obsadzania kluczowych stolic arcybiskupich i biskupich oraz tych, gdzie kandydatem Prymasa Polski i Stolicy Piotrowej był „niepokorny” (często o wręcz antykomunistycznych poglądach) duchowny. Przy szukaniu odpowiedzi na te pytania wydaje się, że pomocne mogą być *case study* najbardziej skomplikowanych nominacji biskupich w okresie przewodniczenia kardynała Stefana Wyszyńskiego. Przywołajmy cztery takie przypadki.

Pierwszy to sprawa biskupa Antoniego Pawłowskiego, sięgająca jeszcze czasów stalinowskich. Ksiądz Antoni Pawłowski został mianowany biskupem koadiutorem biskupa ordynariusza włocławskiego Karola Radońskiego 4 maja 1950 roku. Natomiast poinformowany został o tym fakcie 16 lipca 1950 roku⁹⁵. Sprzeciw władz państwowych wobec osoby biskupa-nominata trwał dość długo i spowodował, że sakra biskupia została udzielona mu w tajemnicy dopiero 27 grudnia 1952 roku⁹⁶. Ingres do katedry włocławskiej odbył się dopiero po wycofaniu zastrzeżeń rządzących, już w czasie uwięzienia Prymasa Polski, 25 października 1953 roku. Cały proces kanoniczny naznaczony był więc obawami i lękiem przed reakcją

⁹³ AAG, S. Wyszyński, *Pro memoria 1975*, wpis z 28 II 1975 r.

⁹⁴ AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4/6, k. 75, Protokół KGEP, Warszawa, 21–22 XI 1951 r.

⁹⁵ P. Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce. Słownik biograficzny*, Warszawa 1992, s. 161.

⁹⁶ AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4/7, k. 31, Protokół KGEP, Gniezno, 24 IV 1952 r.

władz komunistycznych⁹⁷. Drugi to kwestia obsadzenia stolicy arcybiskupiej wrocławskiej. Przypadek bodaj najbardziej jaskrawy i bulwersujący. Kardynał Bolesław Kominek zmarł 10 marca 1974 roku, biskup Henryk Gulbinowicz został mianowany arcybiskupem wrocławskim 15 grudnia 1975 roku, a prekonizowany 3 stycznia 1976 roku⁹⁸. W okresie prawie dwóch lat władze partyjno-państwowe odrzuciły kandydatury aż dziewięciu duchownych, w tym najbardziej oddanych i lojalnych współpracowników Prymasa Polski – z otoczenia gnieźnieńskiego i warszawskiego – m.in. biskupa Władysława Miziołka, sufragana warszawskiego; biskupa Zbigniewa Kraszewskiego, sufragana warszawskiego; księdza Kazimierza Romaniuka, rektora Wyższego Metropolitalnego Seminarium Duchownego w Warszawie; biskupa Władysława Rubina, sufragana gnieźnieńskiego; księdza Jana Michalskiego, wikariusza generalnego archidiecezji gnieźnieńskiej, czy księdza Józefa Glempa, kapelana i sekretarza kardynała Stefana Wyszyńskiego⁹⁹. Z kolei trzeci przypadek dotyczy stolicy arcybiskupiej poznańskiej. Arcybiskup Antoni Baraniak zmarł 13 sierpnia 1977 roku, jego następcą biskup Jerzy Stroba został mianowany 21 września 1978 roku¹⁰⁰. Upłynęło więc ponad trzynaście miesięcy, a w tym czasie władze sprzeciwiły się m.in. dość oczywistej kandydaturze biskupa Mariana Przykuckiego, sufragana poznańskiego oraz wikariusza kapitulnego archidiecezji po zgonie metropolity Antoniego Baraniaka. Dość szczególnie przypadek to sprawa nominacji na urząd ordynariusza sandomierskiego biskupa Piotra Gołębiowskiego. Wobec sprzeciwu władz państwowych, w lutym 1968 roku, hierarcha został mianowany przez Pawła VI administratorem apostolskim diecezji sandomierskiej z prawami biskupa ordynariusza. Kierował diecezją aż do śmierci w listopadzie 1980 roku¹⁰¹.

Warto również dodać, że na etapie watykańskim, gdy rozpatrywano przedstawiane przez kardynała Stefana Wyszyńskiego kandydatury, dość często Kongregacja Konsystorialna (od 1968 roku Kongregacja do spraw Biskupów), zasięgała dodatkowej opinii konsultorów. Do grupy dostojników kościelnych obdarzonych tak szczególnym zaufaniem Stolicy Apostolskiej należeli w tym czasie m.in.: arcybiskup Józef Gawlina, biskup Władysław Rubin, biskup Andrzej Maria Deskur oraz ksiądz Marian Strojny. Była to swoista pragmatyka postępowania nominacyjnego¹⁰².

⁹⁷ Z. Gmurczyk, *Kościół wrocławski w rzeczywistości PRL-u za czasów biskupa Antoniego Pawłowskiego (1951–1968)*, Wrocław 2015, s. 106–107.

⁹⁸ J. Swastek, *Rządcy archidiecezji wrocławskiej w latach 1945–1995*, Wrocław 1998, s. 121–123.

⁹⁹ P. Raina, *Sprawa obsadzenia metropolii wrocławskiej 1974–1976. Eskapady władz PRL*, Pelplin 2003, s. 17–19.

¹⁰⁰ P. Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce. Słownik biograficzny*, s. 197.

¹⁰¹ A. Warso, *Opowieść o Biskupie Piotrze*, Skarżysko-Kamienna 2010, s. 145.

¹⁰² Zob. *Nieznane karty z życia biskupa Józefa Gawliny w świetle dokumentów*, red. J. Myszor, przy współudziale D. Bednarskiego, Katowice 2020.

Jaki więc realny wpływ na nominacje biskupie miał przewodniczący Komisji/Rady Głównej? Jakie było znaczenie głosu i woli kardynała Stefana Wyszyńskiego? Odpowiedź na to pytanie podają nam archiwalia prymasowskie, w szczególności w zespole Sekretariatu Prymasa Polski, gdzie znajdujemy dwa niepozorne ełenchusy¹⁰³. W rzeczywistości są to cenne dokumenty, przybliżające nam politykę nominacji oraz mechanizm podejmowania – przez przewodniczącego Komisji/Rady Głównej – tych kluczowych dla Kościoła w Polsce decyzji¹⁰⁴. Pierwszy dokument to dwustronicowy maszynopis o charakterze brudnopisu, zawierający listę nazwisk kandydatów do święceń biskupich. Pismo sporządzone zostało w języku łacińskim i – jak wynika z odrębnego dopisku kardynała Stefana Wyszyńskiego – zostało złożone w Sekretariacie Stanu Stolicy Apostolskiej 15 czerwca 1957 roku¹⁰⁵. Lista obejmuje 31 nazwisk, wśród nich 13 przyszłych biskupów, arcybiskupów, kardynałów i papieża: Piotra Bednarczyka (sakra w 1968 roku), Michała Blecharczyka (sakra w 1958 roku), Bronisława Dąbrowskiego (sakra w 1962 roku), Jana Czerniaka (sakra w 1959 roku), Bolesława Filipiaka (sakra w 1976 roku), Piotra Gołębiowskiego (sakra w 1957 roku), Jana Jaroszewicza (sakra w 1957 roku), Jerzego Modzelewskiego (sakra w 1959 roku), Wilhelma Pluty (sakra w 1958 roku), Stanisława Smoleńskiego (sakra w 1970 roku), Jerzego Stroby (sakra w 1958 roku), Karola Wojtyły (sakra w 1958 roku), Andrzeja Wronki (sakra w 1957 roku)¹⁰⁶. Jest to spis kandydatów, na podstawie którego bezsprzecznie zapadały decyzje o nominacjach biskupich. Warto zauważyć, że czas ich ogłoszenia był bardzo różny: od nominacji już ogłoszonych publicznie do prekonizacji, które miały miejsce dopiero po kilkunastu latach od chwili powstania listy. Podobny dokument – tym razem rękopis, zawierający 19 nazwisk – pochodzi z kwietnia 1967 roku. Wśród przyszłych dostojników na liście znajduje się siedmiu przyszłych biskupów (w tym jeden kardynał): Tadeusz Błaszkiewicz (sakra w 1970 roku), Marian Jaworski (sakra w 1984 roku), Zbigniew Kraszewski (sakra w 1970 roku), Jan Michalski (sakra w 1975 roku), Władysław Miziołek (sakra w 1969 roku), Mikołaj Sasinowski (sakra w 1970 roku), Stanisław Szymecki (sakra w 1981 roku)¹⁰⁷.

Oba dokumenty – oddające sytuację z drugiej połowy lat pięćdziesiątych i drugiej połowy lat sześćdziesiątych XX wieku – ukazują realny wpływ przewodniczącego Komisji Głównej na nominacje biskupie. Są też mocnym dowodem, iż

¹⁰³ AAW, SPP,teczka: Sprawy Kościoła w Polsce 1956–1963 [poufne], b.p.

¹⁰⁴ Zob. M. Białkowski, *Okoliczności i przebieg nominacji biskupiej Karola Wojtyły w świetle zapisów „Pro memoria” kardynała Stefana Wyszyńskiego oraz materiałów Archiwum Archidiecezjalnego Warszawskiego* [w druku].

¹⁰⁵ M. Białkowski, *Wstęp do tomu czwartego*, w: S. Wyszyński, *Pro memoria*, t. IV: 1956–1957, s. XIX–XX.

¹⁰⁶ AAW, SPP,teczka: Sprawy Kościoła w Polsce 1956–1963 [poufne], b.p.

¹⁰⁷ Tamże.

kardynał Stefan Wyszyński cieszył się ogromnym autorytetem zarówno wśród biskupów polskich, dostojników Kurii Rzymskiej, jak i samych papieży. Kończąc ten wątek rozważań warto dodać, że po wyborze kardynała Karola Wojtyły na Stolicę Piotrową procedura postępowania w sprawach nominacji biskupich i arcybiskupich uległa radykalnej zmianie. Jan Paweł II dokonywał nominacji bez akceptacji kandydata przez władze PRL. Pierwszym przykładem takiego niezależnego działania była nominacja księdza Franciszka Macharskiego, który został nowym metropolitą krakowskim, następcą Jana Pawła II na stolicy arcybiskupiej św. Stanisława ze Szczepanowa. Co więcej, precedens z grudnia 1978 roku, spowodował podjęcie decyzji przez Radę Główną w kwietniu 1981 roku o ostatecznym niestosowaniu się do dekretu władz komunistycznych z grudnia 1956 roku w części dotyczącej nominacji biskupich¹⁰⁸.

2.4. Inspirowanie zmian struktury organizacyjnej, celów, zadań i statusu prawnego Konferencji Episkopatu Polski

Kardynał Stefan Wyszyński jako przewodniczący Komisji/Rady Głównej Episkopatu Polski wielokrotnie inicjował zmiany i reformował strukturę organizacyjną Konferencji Episkopatu Polski. Działania te polegały przede wszystkim na ustanawianiu, znoszeniu i uzupełnianiu składów komisji specjalistycznych. W ten sposób kardynał Stefana Wyszyński porządkował i dostosowywał do nowych, wciąż zmieniających się warunków duszpasterskich struktury episkopatu. Dobrze ilustruje to przypadek reformy komisji przeprowadzony w kwietniu 1965 r. Prymas przedstawił wówczas projekt Komisji Głównej, który został przez nią zatwierdzony i następnie przekazany pod obrady Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski¹⁰⁹. Podczas posiedzenia Komisji/Rady Głównej Episkopatu Polski – na wniosek kardynała Stefana Wyszyńskiego – podejmowane były pierwsze decyzje, ustalenia i rozstrzygnięcia dotyczące przewodniczącego i członków komisji specjalistycznych, sankcjonowane następnie przez wszystkich biskupów, podczas Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski. Kolejne reformy miały miejsce m.in. we wrześniu 1950 roku, lutym 1957 roku, listopadzie 1959 roku, kwietniu 1965 roku, wrześniu 1967 roku, marcu 1968 roku, styczniu 1970 roku, listopadzie 1974 roku i lutym 1980 roku¹¹⁰.

Zakres i rozległość problematyki objętej zainteresowaniami episkopatu pozwalają w pełni ocenić skalę zadań podejmowanych przez kardynała Stefana Wyszyńskiego i docenić jego indywidualny wkład w prace Episkopatu Polski. Dla lepszego zobrazowania tego dzieła prześledźmy szczegółowo kolejne reorganizacje. Jesienią 1950 roku, podczas posiedzenia Komisji Głównej, powołane zostały do życia

¹⁰⁸ J. Żaryn, *Dzieje Kościoła katolickiego w Polsce (1944–1989)*, s. 404.

¹⁰⁹ AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4/20, k. 18, Protokół KGEP, Warszawa, 8 IV 1965 r.

¹¹⁰ M. Stępień, *Pozycja prawna Konferencji Episkopatu Polski. Studium prawnohistoryczne*, s. 30–32.

Komisje: Duszpasterska; Szkolna; Caritas; Liturgiczna i Śpiewnika; Gospodarcza; Studiów; Prasowa; Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego; Spraw Społecznych; Rozmów z Rządem; Seminariów Duchownych; Niższych Seminariów Duchownych; Spraw Zakonnych¹¹¹. Już po powrocie Prymasa Tysiąclecia z uwięzienia, 14 lutego 1957 roku, ustanowiono Komisje: Maryjną; Instytucji Polskich w Rzymie; Duszpasterstwa Akademickiego oraz zmieniono nazwy: Komisji Caritas na Komisję Dobroczynności oraz Komisji Liturgicznej i Śpiewnika na Komisję Liturgiczną. Ponadto do znacznej części komisji, oprócz biskupów, weszli księża – eksperci, niebędący administratorami diecezji. Z kolei 19 listopada 1959 roku utworzono Komisje: Filmu, Telewizji i Radia oraz „Księżówki” w Zakopanem a także potwierdzono działalność – powołanej siedem miesięcy wcześniej – Komisji Soborowej¹¹².

Wiosną 1965 roku przeprowadzono kolejną reorganizację. W ramach Komisji Duszpasterskiej utworzono Podkomisję Duszpasterstwa Duszpasterzy i Podkomisję Rodzinną oraz powołano dwie nowe: Komisję Powołań i Komisję Emigracji. W 1967 roku pracowało 26 komisji specjalistycznych oraz dwie Podkomisje Studiów i Seminariów Duchownych. Rok później powołano Komisję *Iustitia et Pax* oraz scalono dwie podkomisje w jedną Komisję Studiów i Seminariów Duchownych¹¹³.

Lata siedemdziesiąte XX wieku przyniosły dalszy wzrost liczby komisji. W 1970 roku Komisja Soborowa została zastąpiona Komisją do spraw Realizacji Uchwał Soboru Watykańskiego II¹¹⁴. Komisja Studiów i Seminariów Duchownych dała początek dwóm gremiom – Komisji do spraw Nauki na Fakultetach Teologicznych i w Seminariach oraz Komisji do spraw Seminariów Duchownych. Ustanowiono trzy kolejne: Komisję Misji, Komisję do spraw Ekumenii, Komisję do spraw Kościelnych na Ziemiach Zachodnich i Północnych Polski. Pod koniec pięcioletniej kadencji episkopatu – liczonej od wejścia w życie *Statutu Konferencji Episkopatu Polski* – dokonano kolejnej reorganizacji komisji. W związku z pełną normalizacją polskiej administracji kościelnej na Ziemiach Zachodnich i Północnych zlikwidowano Komisję do spraw Kościelnych na Ziemiach Zachodnich i Północnych Polski. Utworzono natomiast Komisję do spraw Budowy Kościołów¹¹⁵. Pod koniec lutego 1980 roku podczas 172. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski dokonano odnowienia i uzupełnienia składu komisji. Zlikwidowano Komisję do spraw Prasy i Informacji, a utworzono: Komisję do spraw

¹¹¹ Tamże, s. 30–31.

¹¹² Tamże, s. 31–32.

¹¹³ Tamże, s. 34–35.

¹¹⁴ Tamże, s. 294.

¹¹⁵ Tamże, s. 298–300.

Duszpasterstwa Turystycznego, Komisję do spraw Dialogu z Niewierzącymi, Komisję Duszpasterstwa Pracy¹¹⁶.

Kardynał Stefan Wyszyński – jako przewodniczący Rady Głównej – podejmował również starania o uregulowanie form działalności i trybu prac komisji specjalistycznych. Hierarcha dążył do unormowania i uporządkowania tych kwestii, gdyż działalność komisji charakteryzowało spore zaangażowanie w prace nad realizacją uchwał soborowych. Jednocześnie gremia te nie posiadały nawet szczątkowej autonomii wobec Konferencji Episkopatu Polski. Dlatego w zatwierdzonym 25 listopada 1974 roku *Regulaminie ramowym dla Komisji Episkopatu Polski* Rada Główna zwracała uwagę, iż zasadniczym zadaniem poszczególnych komisji jest podejmowanie skutecznej działalności w zakresie spraw sobie powierzonych. Komisje miały zatem: ustalać formy i metody pracy; badać problemy stosownie do powierzonych sobie zadań; uchwalać program pracy i czuwać nad jego wykonaniem; podejmować powierzone sobie zadania; przeprowadzać kursy, sesje robocze, sympozja; zwoływać referentów lub delegatów diecezjalnych w sprawach wchodzących w zakres prac komisji; odbywać posiedzenia co najmniej dwa razy w roku; prowadzić protokoły zebrań i archiwa akt; pracować według ustalonego regulaminu¹¹⁷. Z kolei w zakresie relacji z Konferencją Episkopatu Polski komisje miały: 1) pracować zgodnie z kompetencjami zawartymi w regulaminie; 2) programy pracy i akcje o charakterze zasadniczym (np. duszpasterskie, kaznodziejskie, listy pasterskie) przedkładać do zatwierdzenia Konferencji Episkopatu Polski; 3) sprawozdania z działalności, opracowania, wnioski i postulaty referowane na posiedzeniach Konferencji Episkopatu Polski składać na piśmie przewodniczącemu Konferencji Episkopatu Polski oraz w odpisie sekretarzowi episkopatu minimum dwa tygodnie przed posiedzeniem Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski¹¹⁸.

Nauczanie soborowe zawarte w *Dekrecie o pasterskich zadaniach biskupów w Kościele „Christus Dominus”*, stało się dla przewodniczącego Komisji Głównej inspiracją do podejmowania rozwiązań kompleksowych, w tym opracowywania *Statutu Konferencji Episkopatu Polski*. W marcu 1966 roku kardynał Stefan Wyszyński – jako inicjator tych działań – wyraził opinię o konieczności powołania Komisji Statutowej¹¹⁹. Jednocześnie członkowie Komisji Głównej uważali, że nadesłany przez Sekretariat Stanu Stolicy Apostolskiej dokument wzorcowy nie może być zaadaptowany do polskich warunków, gdyż nie uwzględnia specyficznej sytuacji, w jakiej znajduje się Kościół w Polsce. Wobec takiego stanu rzeczy przewodniczący Komisji Głównej zlecił arcybiskupowi Antoniemu Baraniakowi

¹¹⁶ AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4/301, k. 88, Protokół 72. KPEP, Warszawa, 27–28 II 1980 r.

¹¹⁷ AAW, SPP, Protokoły RGEP, II 4/29, k. 127–129, Protokół RGEP, Warszawa, 25 XI 1974 r., Regulamin Ramowy dla Komisji Episkopatu Polski.

¹¹⁸ AAW, SPP, Protokoły RGEP, II 4/29, k. 127–129, Protokół RGEP, Warszawa, 25 XI 1974 r., Regulamin Ramowy dla Komisji Episkopatu Polski.

¹¹⁹ AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4/21, k. 37, Protokół KGEP, Warszawa, 8 III 1966 r.

przygotowanie pisma do Stolicy Apostolskiej, jako odpowiedź na postulat opracowania i przesłanie statutu¹²⁰. Powierzenie zadania przygotowania projektu statutu metropolicie poznańskiemu nie było przypadkowe. Arcybiskup – od wielu lat wpływowy członek Komisji Głównej – należał do najbliższych współpracowników prymasa; zarazem posiadał predyspozycje i umiejętności niezwykle przydatne do realizacji tego zadania. Kardynał Stefan Wyszyński miał więc pewność, że powierzenie prac nad statutem metropolicie poznańskiemu, pozwoli na przygotowanie projektu zgodnie z jego wolą i życzeniami. Tak też się stało. Już podczas posiedzenia Komisji Głównej 18 listopada 1966 roku arcybiskup Antoni Baraniak przedstawił *Modo preliminaris* projektu statutu¹²¹. W trakcie kolejnych obrad hierarcha przeczytał przygotowany przez siebie projekt, omówił trudności, wątpliwości oraz kontrowersyjne elementy przesłanego z Watykanu archetypu. Po dyskusji członkowie Komisji Głównej zgłosili umiarkowane poprawki, które miały zostać uwzględnione w nowej, przereklamowanej wersji¹²². Podczas kolejnych posiedzeń Komisji Głównej nanoszono poprawki do projektu statutu, a następnie został on przetłumaczony na język łaciński¹²³. Dokument przesłany ostatecznie do Stolicy Apostolskiej, został zatwierdzony. Sugestie niewielkich poprawek kardynał Stefan Wyszyński zgodził się przyjąć, jednak dopiero po akceptacji całej Konferencji Episkopatu Polski¹²⁴.

Pierwszy *Statut Konferencji Episkopatu Polski* uchwalony został 13 lutego 1969 roku,¹²⁵ a zatwierdzony dekretem watykańskiej Kongregacji do spraw Biskupów 15 marca 1969 roku¹²⁶. Dokument, ogłoszony w języku łacińskim, składał się ze wstępu, zakończenia oraz 38 punktów w numeracji ciągłej, podzielonych na sześć części odpowiadających rozdziałom¹²⁷. Formalnie sankcjonował wyjątkową pozycję prawną Prymasa Polski jako przewodniczącego Rady Głównej i Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski, a tym samym potwierdzał jego przywództwo w Kościele katolickim w Polsce; systematyzował działalność poszczególnych organów Konferencji Episkopatu Polski oraz jej komisji specjalistycznych. Uporządkowanie kwestii statutowych pozwoliło na sprawniejszą działalność episkopatu oraz doprecyzowanie niejasności w sposobie jego funkcjonowania, częściowo spowodowanych przez brak stosownych regulacji.

¹²⁰ AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4/21, k. 85, Protokół KGEP, Warszawa, 3 X 1966 r.

¹²¹ AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4/21, k. 92, Protokół KGEP, Warszawa, 18 XI 1966 r.

¹²² AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4/22, k. 4, Protokół KGEP, Warszawa, 14 II 1967 r.

¹²³ AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4/22, k. 12, Protokół KGEP, Warszawa, 11 IV 1967 r.

¹²⁴ AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4/23, k. 75, Protokół KGEP, Warszawa, 14 XII 1968 r.

¹²⁵ AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4/242, k. 26, Protokół 113. KPEP, Warszawa, 12–13 II 1969 r.

¹²⁶ M. Stępień, *Pozycja prawna Konferencji Episkopatu Polski. Studium prawno-historyczne*, s. 123.

¹²⁷ Archiwum Konferencji Episkopatu Polski, dokument łaciński: *Statutum Conferentiae Episcoporum Poloniae, Varsaviae, die 13 februarii Anno 1969*; zob. też: J. Dyduch, *Kształt prawny Konferencji Episkopatu Polski*, „Prawo Kanoniczne” 56 (2013), nr 2, s. 5.

KONKLUZJA

Działalność kardynała Stefana Wyszyńskiego jako przewodniczącego Komisji/Rady Głównej Episkopatu Polski w latach 1949–1953 oraz 1956–1981 zawiera się w słowach: autorytet – jedność – współpraca – zaangażowanie. Hasła te w pełni oddają atmosferę, charakter i styl kierowania pracami Komisji/Rady Głównej. Nawet w napiętej, wręcz dramatycznej atmosferze, wywołanej informacjami o masakrze na Wybrzeżu w 1970 roku podkreślał znaczenie i głos poszczególnych hierarchów – członków Rady Głównej oraz Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski: „Przede wszystkim nie mogę zajmować stanowiska w sprawach ogólnych. To należy do Rady Głównej i Konferencji Episkopatu. Księża biskupi wiedzą o tym. Niektórzy się już dobrze sparzyli, nabrali doświadczenia na przestrzeni lat. Wiedzą więc, że zawsze trzeba działać w sposób jednolity. Nawet wtedy, gdy zmieniamy decyzję, choćby Konferencji Episkopatu, tak jak było ostatnio z czytaniem Listu. Trzeba się temu podporządkować, aby zachować jednolity charakter działania”¹²⁸.

W praktycznym wymiarze aktywność przewodniczącego Komisji/Rady Głównej objęła: koordynowanie głównej linii programów duszpasterskich, w tym przygotowania oficjalnego nauczania Kościoła katolickiego w Polsce (listy, orędzia, memoriały, *pro memoria*); bieżącą ocenę sytuacji Kościoła katolickiego w kontekście kształtowania relacji z władzami komunistycznymi; kreowanie polityki kadrowej związanej z nominacjami biskupimi i arcybiskupimi oraz nadzór nad pracami komisji i podkomisji specjalistycznych Konferencji Episkopatu Polski. Zasady, jakimi kierował się kardynał Stefan Wyszyński, dobrze oddają żądania sformułowane w niezwykle trudnym czasie grudnia 1970 roku. Jest to zarazem autorski model relacji państwo-Kościół, który można określić mianem „Dekalogu kardynała Stefana Wyszyńskiego – przywódcy Kościoła, Episkopatu i Narodu w Polsce”. Tworzyły go następujące postulaty:

- 1) zasady moralności chrześcijańskiej uznana powszechnie wartością dla życia i pracy narodu;
- 2) pełne uznanie obecności Kościoła w życiu i kulturze narodu oraz jego doniosłego wkładu w kształtowanie i rozwój duchowy ludzi;
- 3) uznanie publiczno-prawnego charakteru działalności Kościoła, z uwagi na obiektywne znaczenie Kościoła dla obywateli;
- 4) prawo Kościoła do korzystania z podstawowych praw do wolności głoszenia prawd wiary i moralności, w szczególności do wychowania i nauczania katolickiego;

¹²⁸ AAW, SPP, Protokoły RGEP, II 4/25, k. 180, Protokół RGEP, Warszawa, 29 XII 1970 r.

- 5) przyznanie Kościołowi w działalności społecznej tych samych środków i urządzeń materialnych, jakimi posługują się inne uznane przez państwo społeczności prawno-publiczne;
- 6) stosunek Kościoła i państwa jest określony poprzez konstytucję oraz porozumienia z 1950 i 1956 r.;
- 7) odwołanie wszystkich zarządzeń i instrukcji stwarzających zależność i ograniczających działalność Kościoła zgodnie z Jego powołaniem;
- 8) ograniczenie kompetencji i monopolu Urzędu do Spraw Wyznań;
- 9) potwierdzenie w dziedzinie społecznej obowiązujących zasad kodeksu społecznego i kodeksu pracy, jako najdonioślejszych osiągnięć ludzi pracy;
- 10) odwołanie systemu ograniczania odpoczynku niedzielnego i świątecznego¹²⁹.

Rola kardynała Stefana Wyszyńskiego jako lidera i przywódcy episkopatu pozwala na sformułowanie tezy o jego wyjątkowych zdolnościach zarządczych, swoistym „geniuszu rządzenia”, dzięki którym Kościół katolicki w Polsce wzrastał w siły duchowe oparte na prawdzie i zaufaniu społecznym. Przez kilkadziesiąt lat ciemnej nocy komunizmu Prymas Tysiąclecia był największym autorytetem dla Polaków, prawdziwym ojcem i pasterzem.

Bibliografia

I. Źródła archiwalne:

Archiwum Archidiecezjalne Warszawskie (AAW):

Zespół Sekretariatu Prymasa Polski (SPP):

Protokoły Komisji Głównej/Rady Głównej Episkopatu Polski (KGEP/RGEP)
 AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4/4
 AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4/6
 AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4/7
 AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4/8
 AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4/16
 AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4/17
 AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4/20
 AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4/21
 AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4/22
 AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4/23
 AAW, SPP, Protokoły RGEP, II 4/25

¹²⁹ AAW, SPP, Protokoły RGEP, II 4/25, k. 184–185, Protokół RGEP, Warszawa, 29 XII 1970 r.

AAW, SPP, Protokoły RGEP, II 4/29
 AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4/30
 AAW, SPP, Protokoły RGEP, II 4/31
 AAW, SPP, Protokoły RGEP, II 4/34
 AAW, SPP, Protokoły RGEP, II 4/35
 AAW, SPP, Protokoły RGEP, II 4/36

Protokoły Konferencji Episkopatu Polski (KEP)

AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4/183
 AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4/207
 AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4/222
 AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4/242
 AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4/246
 AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4/247
 AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4/274
 AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4/301
 AAW, SPP,teczka: Sprawy Kościoła w Polsce 1956-1963 [poufne]

Archiwum Konferencji Episkopatu Polski w Warszawie

Archiwum Konferencji Episkopatu Polski, dokument łaćniński: *Statutum Conferentiae Episcoporum Poloniae, Varsaviae, die 13 februarii Anno 1969.*

Archiwum Archidiecezjalne w Gnieźnie (AAG)

AAG, Acta Hlondiana, oprac. S. Kosiński
 AAG, S. Wyszyński, *Pro memoria 1975*

II. Źródła drukowane:

Białkowski M., *Protokoły konferencji polskich ojców soborowych. Zbiór dokumentów 1962–1965*, Lublin 2019.

Dekret o organizowaniu i obsadzaniu stanowisk kościelnych, w: *Kościół w PRL. Kościół katolicki a państwo w świetle dokumentów 1945-1989*, red. P. Raina, t. 1: 1945–1959, Poznań 1994, s. 577–578.

Dekret Rady Państwa o obsadzaniu duchownych stanowisk kościelnych, w: *Kościół w PRL. Kościół katolicki a państwo w świetle dokumentów 1945-1989*, red. P. Raina, t. 1: 1945–1959, Poznań 1994, s. 392.

„Dialog należy kontynuować...”. *Rozmowy operacyjne Służby Bezpieczeństwa z ks. Henrykiem Gulbinowiczem z lat 1969–1985. Studium przypadku*, wybór, wstęp, oprac. R. Łatka, F. Musiał, Warszawa-Kraków 2020.

List Episkopatu Polski do duchowieństwa i wiernych przed wyjazdem na Sobór Watykański II, w: *Listy pasterskie Episkopatu Polski 1945–1974*, Paryż 1975, s. 274–278.

List Episkopatu Polski do kapłanów o społecznej kulturze kapłańskiej, w: *Listy pasterskie Episkopatu Polski 1945–1974*, Paryż 1975, s. 245–255.

List pasterski Episkopatu Polski o radościach i troskach Kościoła, w: *Listy pasterskie Episkopatu Polski 1945–1974*, Paryż 1975, s. 76–77.

List pasterski Episkopatu Polski w obronie życia nienarodzonych, w: *Listy pasterskie Episkopatu Polski 1945–1974*, Paryż 1975, s. 117–124.

Nieznane karty z życia biskupa Józefa Gawliny w świetle dokumentów, red. J. Myszor, przy współudziale D. Bednarskiego, Katowice 2020.

Non possumus. Memorial Episkopatu Polski do Rady Ministrów, w: *Kościół w PRL. Kościół katolicki a państwo w świetle dokumentów 1945–1989*, red. P. Raina, t. 1: 1945–1959, Poznań 1994, s. 413–427.

Pismo Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski do Premiera J. Cyrankiewicza potępiające metody stosowane przez Służbę Bezpieczeństwa oraz popierające postulaty młodzieży akademickiej, w: *Kościół w PRL. Kościół katolicki a państwo w świetle dokumentów 1945–1989*, red. P. Raina, t. 2: 1960–1974, Poznań 1995, s. 500–501.

Słowo biskupów polskich z Milenijnej Konferencji Episkopatu przy grobie św. Wojciecha w Gnieźnie, w: *Listy pasterskie Episkopatu Polski 1945–1974*, Paryż 1975, s. 439–441.

Słowo Episkopatu Polski o bolesnych wydarzeniach, w: *Listy pasterskie Episkopatu Polski 1945–1974*, Paryż 1975, s. 518–519.

Słowo Episkopatu Polski o wydarzeniach marcowych, w: *Listy pasterskie Episkopatu Polski 1945–1974*, Poznań 1975, s. 525–526.

Sprawy, które toczą się w Polsce mają znaczenie światowe. Niepublikowane przemówienie Jana Pawła II do Rady Głównej Episkopatu Polski, Jasna Góra, 5 czerwca 1979 r., red. A. Grajewski, Warszawa 2020.

Stefan Kardynał Wyszyński Prymas Polski, ojciec Soboru Watykańskiego II 1962–1965. Wybór dokumentów, oprac. S. Wilk, A. Wójcik, Lublin 2013.

Śmigiel K., *Prymasostwo polskie. Instytucja, prymasi, dokumenty*, Warszawa 2018. *Uprawnienia wyjątkowe prymasa Stefana Wyszyńskiego. Wybór dokumentów 1948–1979*, wybór i oprac. K. Śmigiel, P. Lewandowski, Pelplin 2020.

Uwagi Sekretarza Episkopatu bp. B. Dąbrowskiego do wytycznych Komitetu Centralnego na VII Zjazd PZPR, w: Raina, *Kościół w PRL. Kościół katolicki a państwo w świetle dokumentów 1945–1989*, red. P. Raina, t. 3: 1975–1989, Poznań–Pelplin 1996, s. 14–18.

Zakrzewski T. P., *Wspomnienia*, wydał i oprac. M. M. Grzybowski, Ciechanów–Płock 2016.

III. Opracowania:

Anusz A., *Przytulisko. Kościół katolicki wobec opozycji politycznej w Polsce w latach 1976–1980*, Warszawa 2001.

Anusz A., *Kościół obywatelski. Formowanie społeczeństwa obywatelskiego w PRL*, Warszawa 2004.

Białkowski M., *Działalność Karola Wojtyły na forum Konferencji Episkopatu Polski i jej komisji (1958-1978)*, „Przegląd Zachodni” 3:2018, s. 197–232.

Białkowski M., „Należy ich otoczyć jakąś opieką nie angażując się w ich kontestacje”. *Kardynał Stefan Wyszyński i opozycja demokratyczna (1976–1980)*, „Studia Gdańskie” t. XLIII, 2018, s. 215–236.

Białkowski M., *Odnowa posoborowa w Kościele katolickim w Polsce w latach 1972–1978. Zarys wybranych problemów*, „Nasza Przeszość. Studia z dziejów Kościoła i kultury katolickiej w Polsce”, t. 129:2018, s. 387–446.

Białkowski M., *Odnowa posoborowa w Kościele katolickim w Polsce w latach 1978–1989. Zarys wybranych problemów*, „Nasza Przeszość. Studia z dziejów Kościoła i kultury katolickiej w Polsce”, t. 130:2019, s. 263–323.

Białkowski M., *Okoliczności i przebieg nominacji biskupiej Karola Wojtyły w świetle zapisów „Pro memoria” kardynała Stefana Wyszyńskiego oraz materiałów Archiwum Archidiecezjalnego Warszawskiego* [w druku].

Białkowski M., *Początki odnowy posoborowej w Kościele katolickim w Polsce (do 1972 roku). Zarys wybranych problemów*, „Nasza Przeszość. Studia z dziejów Kościoła i kultury katolickiej w Polsce”, t. 128:2017, s. 229–272.

Białkowski M., *Polscy ojcowie Soboru Watykańskiego II. Wstęp do badań nad episkopatem Kościoła katolickiego w PRL w latach sześćdziesiątych XX wieku*, „Nasza Przeszość. Studia z dziejów Kościoła i kultury katolickiej w Polsce”, t. 132: 2019, s. 269–315.

Białkowski M., *Prymas Polski Kardynał Stefan Wyszyński jako przewodniczący Komisji/Rady Głównej Episkopatu Polski (1949–1953, 1956–1981)*, w: *Kardynał Stefan Wyszyński. Droga życia i posługi pasterskiej*, red. R. Czekalski, Warszawa 2021, s. 263–290.

Białkowski M., *Prymas Polski kard. Stefan Wyszyński jako przewodniczący Komisji/Rady Głównej Episkopatu Polski (1949–1953, 1956–1981)*, w: *Prymas i Papież. Studia poświęcone prymasowi Stefanowi Wyszyńskiemu i papieżowi Janowi Pawłowi II*, red. M. Białkowski, W. Rozynekowski, Toruń 2021, s. 11–34.

Białkowski M., *Prymas Stefan Wyszyński a opozycja demokratyczna (1976–1980). Kilka uwag wstępnych*, w: *Stefan Wyszyński wobec oporu społecznego i opozycji 1945–1981*, s. 51–75.

Białkowski M., *Prymas Stefan Wyszyński i Episkopat Polski na Soborze Watykańskim II* [w druku].

Białkowski M., *Rzecznik Kościoła katolickiego na Ziemiach Zachodnich i Północnych. Działalność Bolesława Kominka na forum Konferencji Episkopatu Polski i jej komisji (1956–1974)*, „Przegląd Zachodni” nr 3, 2019, s. 89–128.

Białkowski M., *Udział Antoniego Baraniaka SDB w pracach Konferencji Episkopatu Polski i jej komisji specjalistycznych (1951–1977)*, „Studia Salvatoriana Polonica”, t. 14, 2020, s. 95–133.

Białkowski M., *Udział Bolesława Kominka w pracach Konferencji Episkopatu Polski i jej komisji specjalistycznych (1956–1974)*, „Studia Salvatoriana Polonica”, t. 13, 2019, s. 155–204.

Białkowski M., *Udział Karola Wojtyły w pracach Konferencji Episkopatu Polski i jej komisji specjalistycznych (1958–1978)*, „Studia Salvatoriana Polonica”, t. 12, 2018, s. 275–321.

Białkowski M., *Wstęp do tomu czwartego*, w: S. Wyszyński, *Pro memoria*, t. IV: 1956–1957, s. VIII–XX.

Choromański Z., *Z dziejów i prac Konferencji Episkopatu Polski*, „Ateneum Kapłańskie” 1966, nr 16, s. 162–163.

Czaczkowska E. K., *Kardynał Wyszyński. Biografia*, Kraków 2013.

Czaczkowska E. K., *Marzec '68 w dokumentach Konferencji Episkopatu Polski*, w: *Stefan Wyszyński wobec oporu społecznego i opozycji 1945–1981*, red. E. K. Czaczkowska, Warszawa 2018, s. 143–156.

Dudek A., Gryz R., *Komuniści i Kościół w Polsce (1945–1989)*, Kraków 2003.

Dyduch J. M., *Kształt prawny Konferencji Episkopatu Polski*, „Prawo Kanoniczne” 2013, nr 2 (56), s. 3–15.

Dzieje prymasostwa polskiego, red. Ł. Krucki, Gniezno 2017.

Eisler J., *Stefan Wyszyński i Władysław Gomułka – dwie wizje Polski*, w: *Pojednanie i polityka. Polsko-niemieckie inicjatywy pojednania w latach sześćdziesiątych XX wieku a polityka odprężenia*, red. F. Boll, W.J. Wysocki, K. Ziemer, we współpr. z Th. Rothem, Warszawa 2010, s. 129–151.

Fijałkowska B., *Partia wobec religii i Kościoła w PRL*, t. II, cz. 2: 1964–1970, Olsztyn 2001.

Gmurczyk Z., *Kościół wrocławski w rzeczywistości PRL-u za czasów biskupa Antoniego Pawłowskiego (1951–1968)*, Wrocław 2015.

Gruczyński K., *Biskup Michał Klepacz 1893–1967*, Łódź 1993.

Krukowski J., *Uprawnienia nadzwyczajne Stefana Wyszyńskiego, Prymasa Polski, wobec zagrożeń Kościoła ze strony reżimu komunistycznego*, „Studia Prymasowskie” 5 (2011), s. 29–42.

Kumor B., *Prymas Kościoła katolickiego w Polsce, znaczenie i rola w dziejach Polski*, „Śląskie Studia Teologiczno-Historyczne” 1983, t. 16, s. 157–169.

Łatka R., *„Bronić Solidarność przed wkraczaniem na tereny polityczne”. Prymas Stefan Wyszyński wobec Solidarności*, w: *Stefan Wyszyński wobec oporu społecznego i opozycji 1945–1981*, s. 77–103.

Łatka R., *Czy prymas Wyszyńskiego można określić mianem realisty politycznego?*, „Politeja” 3(25), 2013, s. 201–211.

Łatka R., *Episkopat Polski wobec stosunków państwo-Kościół i rzeczywistości społeczno-politycznej PRL 1970–1989*, Warszawa 2019.

Łatka R., *Rada Główna Episkopatu Polski a pierwsza pielgrzymka Jana Pawła II do Ojczyzny w 1979 r.*, „Dzieje Najnowsze” r. L, 2018, 1, s. 229–262.

Łatka R., Mackiewicz B., Zamiatała D., *Prymas Stefan Wyszyński. Biografia*, Warszawa 2020.

Micewski A., *Kardynał Wyszyński, Prymas i mąż stanu*, Paryż 1982.

Michalski K., *Działalność Komisji Wspólnej przedstawicieli Rządu PRL i Episkopatu Polski 1980–1989*, Warszawa 2012.

Nitecki P., *Biskupi Kościoła katolickiego w Polsce. Słownik biograficzny*, Warszawa 1992.

Noszczak B., *Polityka państwa wobec Kościoła rzymskokatolickiego w Polsce w okresie internowania prymasa Stefana Wyszyńskiego 1953–1956*, Warszawa 2008.

Prymasostwo i prymasi w dziejach narodu polskiego, red. W. J. Wysocki, Warszawa 2002.

Raina P., *Portret. Arcybiskup Bronisław Dąbrowski*, Warszawa 2008.

Raina P., *Sprawa obsadzenia metropolii wrocławskiej 1974–1976. Eskapady władz PRL*, Pelplin 2003.

Rola M., *Wkład kard. Stefana Wyszyńskiego w prace Soboru Watykańskiego II*, „Warszawskie Studia Teologiczne” III/1985/1990, s. 54–74.

Skibiński P., *Odnowa tej ziemi. I Pielgrzymka Jana Pawła II do Polski, czerwiec 1979*, Warszawa 2020.

Skibiński P., *Prymas Stefan Wyszyński a wydarzenia grudnia 1970 roku*, w: *Stefan Wyszyński wobec oporu społecznego i opozycji 1945–1981*, red. E. K. Czackowska, Warszawa 2018, s. 157–176.

Smoliński M. G., *Biskup Negocjator Zygmunt Choromański (1892–1968). Biografia niepolityczna?*, Warszawa 2014.

Stępień M., *Pozycja prawna Konferencji Episkopatu Polski. Studium prawnohistoryczne*, Łomża 2014.

Swastek J., *Rządcy archidiecezji wrocławskiej w latach 1945–1995*, Wrocław 1998.

Warso A., *Opowieść o Biskupie Piotrze*, Skarżysko-Kamienna 2010.

Wilk S., *Episkopat Kościoła katolickiego w Polsce w latach 1918–1939*, Warszawa 1992.

Wojtyła K., *Znaczenie Kardynała Stefana Wyszyńskiego dla współczesnego Kościoła*, „Zeszyty Naukowe KUL” XIV (1971), nr 3 (55), s. 19–37.

Żaryn J., *Dzieje Konferencji Episkopatu Polski w zarysie (1919–1945–1989–2000)*, w: *Komunikaty Konferencji Episkopatu Polski 1945–2000*, Warszawa–Poznań 2006, s. 9–45.

Żaryn J., *Dzieje Kościoła katolickiego w Polsce (1944–1989)*, Warszawa 2003.

Żaryn J., *Kościół a władza w Polsce (1945–1950)*, Warszawa 1997.

100-lecie Konferencji Episkopatu Polski. Księga Jubileuszowa, red. A. Miziński, Kielce 2019.